11

બૅન્ક સિલકમેળ (Bank Reconciliation Statement)

1. પ્રસ્તાવના
2. પાસબુક
3. રોકડમેળ
4. બૅન્કસિલક અને બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ
5. બૅન્ક સિલકમેળનો અર્થ
6. બૅન્ક સિલકમેળ તૈયાર કરવાના હેતુઓ અને ઉપયોગિતા કે મહત્ત્વ
7. રોકડમેળ અને પાસબુક પ્રમાણેની બૅન્કની બાકીમાં તફાવત આવવાનાં કારણો
8. બૅન્ક સિલકમેળ તૈયાર કરવાની પદ્ધતિઓ અને ઉદાહરણો
9. રોકડમેળ અને પાસબુકની તારીજ પરથી બૅન્ક સિલકમેળ તૈયાર કરવો
10. રોકડમેળની સુધારેલી બાકી પરથી બૅન્ક સિલકમેળ તૈયાર કરવો

– સ્વાધ્યાય

1. પ્રસ્તાવના (Introduction)

રોકડ અને બૅન્કના વ્યવહારો નોંધવા માટે બે ખાનાંવાળો કે ત્રણ ખાનાંવાળો રોકડમેળ તૈયાર કરવામાં આવે છે. હાલના સંજોગોમાં બૅન્કની સેવાઓ કોઈ પણ વેપાર-ધંધા માટે ખૂબ જ અગત્યની છે. નાણાં ચૂકવવા માટે કે નાણાં મેળવવા માટે બૅન્ક દ્વારા ચુકવણી કે વસૂલાત પણ ખૂબ જ પ્રચલિત છે. આધુનિક સમયમાં બૅન્ક સાથેના વ્યવહારનું પ્રમાણ ખૂબ જ વધ્યું છે. બૅન્ક સાથે કે બૅન્ક દ્વારા વ્યવહારો માટે કોઈ વેપારી બૅન્કમાં ખાતું ખોલાવે ત્યારે બૅન્ક તેને પાસબુક કે પત્રક (Statement) આપે છે. આ પાસબુકમાં વેપારીએ બૅન્ક સાથે કરેલા વિવિધ પ્રકારના વ્યવહારોની નોંધ બૅન્ક દ્વારા કરવામાં આવે છે. પાસબુક એ બૅન્કના ચોપડે બૅન્કે તૈયાર કરેલ વેપારીના ખાતાનો ઉતારો છે. પાસબુકમાં વિગતો બૅન્ક પોતાના ગ્રાહકને ભરી આપે છે.

જો વેપારીએ પોતાની ખાતાવહીમાં બૅન્ક ખાતું રાખ્યું હોય કે રોકડમેળમાં બૅન્કના વ્યવહારો નોંધવા બૅન્ક ખાનું રાખ્યું હોય ત્યારે તેવા બૅન્ક ખાતા પ્રમાણેની બાકી અમુક ચોક્કસ નિયત સમયે કાઢવામાં આવે છે. દા.ત., દર અઠવાડિયે, પખવાડિયે કે મહિને. સામાન્ય સંજોગોમાં જો બધા જ વ્યવહારો વેપારી અને બૅન્ક એમ બંને પક્ષકારોએ બરાબર અને ભૂલ વગર નોંધ્યા હોય તો વેપારીની ખાતાવહીમાંના બૅન્ક ખાતા પ્રમાણેની બાકી અને પાસબુક પ્રમાણેની બાકી મળી રહેવી જોઈએ.

પરંતુ જો વ્યવહારોની નોંધ કરવામાં બૅન્કે અથવા વેપારીએ કોઈ ભૂલ કે ચૂક કરી હોય અથવા અન્ય કારણોને લીધે બૅન્ક ખાતા પ્રમાણેની બાકી અને પાસબુક પ્રમાણેની બાકીમાં તફાવત આવે તો આ તફાવત કયાં કારણોને લીધે આવ્યો છે તે શોધવું જરૂરી બની જાય છે. આ તફાવતનાં કારણો શોધી બૅન્ક ખાતા પ્રમાણેની બાકી અને પાસબુક પ્રમાણેની બાકી મેળવવા માટે જે પત્રક તૈયાર કરવામાં આવે છે તેને બૅન્કસિલક મેળવણી પત્રક કે બૅન્ક સિલકમેળ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

બૅન્ક સિલકમેળ એ કોઈ ખાતું નથી; પરંતુ તે ફક્ત એક પત્રક છે. જેનો ઉપયોગ બૅન્ક ખાતાની બાકી અને પાસબુક પ્રમાણેની બાકીમાં પડતા તફાવતને શોધી, સમજાવી તે બંને બાકીઓની મેળવણી કરવાનો છે.

બૅન્ક સિલકમેળ બનાવવા માટે બે બાબતો ખૂબ જ અગત્યની છે. વેપારીના ચોપડે બૅન્ક ખાતું એટલે કે રોકડમેળ અને બૅન્કના ચોપડે વેપારીનું ખાતું એટલે પાસબુક. વેપારીના ચોપડે બૅન્ક ખાતું જુદું બનાવવામાં આવે છે અથવા ખાનાવાળા રોકડમેળમાં બૅન્ક ખાનું રાખીને બનાવાય છે. જેનો અભ્યાસ આપણે રોકડમેળના પ્રકરણમાં કરેલ છે. હવે બૅન્કના ચોપડે વેપારીનું ખાતું એટલે કે પાસબુક વિશે સમજીએ.

2. પાસબુક (Passbook)

''પાસબુક એટલે બૅન્કના ચોપડે રહેલ વેપારીના ખાતાનો ઉતારો કે નકલ.'' એટલે કે ''પાસબુક એ બૅન્કે પોતાની ખાતાવહીમાં રાખેલા વેપારીના ખાતામાં બૅન્ક દ્વારા નોંધાયેલા વ્યવહારોની માહિતી આપતી ચોપડી કે પત્રક (નિવેદન).'' જ્યારે કોઈ વેપારી બૅન્કમાં ખાતું ખોલાવે ત્યારે બૅન્ક તે વેપારીને તે ખાતા અંગેની પોતાના ચોપડા મુજબની માહિતી આપવા માટે

જે ચોપડી કે બુક આપે છે તેને પાસબુક કહેવામાં આવે છે. હવે કેટલીક વખત બૅન્ક પાસબુકની ચોપડી આપવાના બદલે નિયત સમયના અંતરે બૅન્ક સ્ટેટમેન્ટ (પત્રક) આપે છે જે પાસબુકની ગરજ સારે છે.

જ્યારે વેપારી બૅન્કમાં રોકડ કે ચેક ભરે કે બૅન્ક વેપારી વતી કોઈ નાણાંની વસૂલાત કરે ત્યારે બૅન્ક તેની નોંધ વેપારી ખાતે જમા આપવા માટે પાસબુકમાં જમા ખાનામાં નોંધ કરી આપે છે. તે જ રીતે જો વેપારી બૅન્કમાંથી નાણાં ઉપાડે, ચેક લખી આપે, બૅન્ક વેપારી વતી નાણાંની ચુકવણી કરે કે ખર્ચ કે કમિશન વસૂલ કરે ત્યારે તેની નોંધ બૅન્ક દ્વારા પાસબુકમાં ઉધાર ખાનામાં કરવામાં આવે છે.

બૅન્ક માટે વેપારીનું ખાતું વ્યક્તિનું ખાતું છે, એટલે તેને વ્યક્તિના ખાતાને લગતા નિયમો લાગુ પડે છે. તેથી ''લેનાર ખાતે ઉધાર'' અને ''આપનાર ખાતે જમા''ના નિયમ પ્રમાણે વેપારીનું ખાતું પાસબુકમાં ઉધાર કે જમા કરે છે. વેપારી બૅન્કમાંથી નાણાં ઉપાડે, કોઈ ખર્ચની કે અન્ય કોઈ ચુકવણી કરે તો વેપારી લેનાર થાય છે. તેથી તે રકમ તેના ખાતે ઉધારાય છે. અને જો વેપારી બૅન્કમાં નાણાં ભરે, અન્ય આવકો બૅન્ક વેપારી વતી વસૂલ કરે ત્યારે વેપારી આપનાર છે. તેથી તે રકમ તેના ખાતે જમા કરાય છે. વર્તમાન સમયમાં બૅન્કો દ્વારા કમ્પ્યૂટરાઇઝ્ડ પાસબુક આપવામાં આવે છે.

પાસબુકનો નમૂનો

તારીખ	વિગત	ચેક નંબર	ઉપાડેલ રકમ (ઉધાર ₹)	જમા કરાવેલ રકમ (જમા ₹)	બાકી (₹)	બૅન્ક અધિકારીની સહી

(i) તારીખ : આ ખાનામાં જે તારીખે બૅન્ક સાથે વ્યવહાર થયો હોય તે તારીખ નોંધવામાં આવે છે.

(ii) વિગત : આ ખાનામાં વ્યવહારની વિગત નોંધવામાં આવે છે. વિગતમાં કયા માધ્યમ દ્વારા બૅન્કસિલક વધી છે કે ઘટી છે તે અંગેની નોંધ કરવામાં આવે છે. દા.ત., જો ચેકથી ચુકવણી કરી હોય તો ચેકનો નંબર નોંધાય છે અને રોકડા બૅન્કમાં ભર્યા હોય તો રોકડ એમ નોંધાય છે. વિગતની બાજુમાં ચેક નંબરનું ખાનું, કયા નંબરનો ચેક વેપારી દ્વારા આપવામાં આવ્યો છે તે દર્શાવે છે. આ ચેક બૅન્ક દ્વારા વેપારીને આપવામાં આવેલ ચેકબુકમાંથી લખવામાં આવેલ હોય છે.

(iii) ઉપાડેલ રકમ : અહીં આ ખાનામાં વેપારીએ બૅન્કમાંથી રોકડેથી ઉપાડેલી રકમ તથા ચેક દ્વારા ચૂકવેલ રકમની નોંધ કરવામાં આવે છે. બૅન્ક દ્વારા લેવામાં આવતા વિવિધ પ્રકારના ચાર્જિસ અને બૅન્કે વેપારી વતી ચૂકવેલ ખર્ચાઓ પણ આ ખાનામાં નોંધાય છે.

(iv) જમા કરાવેલ રકમ : અહીં આ ખાનામાં વેપારીએ બૅન્કમાં ભરેલ રોકડ કે ચેકની નોંધ કરવામાં આવે છે. બૅન્કે વેપારીને આપવા પાત્ર થતી વ્યાજની રકમ તથા બૅન્કે વેપારી વતી વસૂલ કરી આપેલ આવકો પણ આ ખાનામાં જ નોંધાવામાં આવે છે.

(v) બાકી : આ ખાનામાં જે-તે વ્યવહાર નોંધાઈ ગયા પછી બૅન્કમાં કેટલી બાકી વધી છે તે દર્શાવવામાં આવે છે. આ બાકી જમા રકમ અને ઉપાડેલ રકમનો તફાવત દર્શાવે છે.

(vi) બૅન્ક અધિકારીની સહી : પાસબુક ભરનાર અધિકારી દરેક વ્યવહાર નોંધ્યા પછી સહી કરે છે. જો પાસબુક, કમ્પ્યૂટર પર તૈયાર કરવામાં આવી હોય તો તેમાં બૅન્ક અધિકારીની સહીનું ખાનું સામાન્ય રીતે રાખવામાં આવતું નથી.

ટૂંકમાં આપણે કહી શકીએ કે બૅન્ક ખાતામાં કે રોકડમેળના બૅન્ક ખાનામાં વેપારી જે વ્યવહારો નોંધે છે તેનાથી ઊલટી કે વિરુદ્ધ નોંધ સામાન્યતઃ પાસબુકમાં કરવામાં આવે છે. દા.ત. જો ₹ 10,000 રોકડા બૅન્કમાં ભરવામાં આવે તો

બૅન્ક ખાતામાં (વેપારીના ચોપડે) : આ રકમ બૅન્ક ખાતે ઉધારવામાં આવશે અને રોકડ ખાતે જમા કરવામાં આવશે.

પાસબુકમાં (બૅન્કના ચોપડે) : આ રકમ રોકડ ખાતે ઉધારવામાં આવશે અને વેપારી ખાતે જમા કરવામાં આવશે.

3. રોકડમેળ (Cash Book)

વેપારી બૅન્ક સાથેના બધા જ વ્યવહારો રોકડમેળના બૅન્ક ખાનામાં લખે છે. વેપારી જ્યારે ગ્રાહકો પાસેથી મળેલ ચેક બૅન્કમાં ભરે ત્યારે બૅન્ક લાભ લેનાર બને છે અને બૅન્ક સિલકમાં વધારો થાય છે. તે જ રીતે બૅન્ક વેપારી વતી વ્યાજ

કે ડિવિડન્ડની આવક વસૂલ કરે ત્યારે પણ બૅન્ક સિલકમાં વધારો થાય છે. આમ, જ્યારે બૅન્ક લાભ લેનાર બને છે કે બૅન્ક સિલક વધે ત્યારે વેપારી બૅન્ક ખાતું ઉધારે છે. વેપારી જ્યારે લેણદારોને કે કોઈ ખર્ચની ચુકવણી માટે ચેક આપે કે ચેક લખે ત્યારે બૅન્ક લાભ આપનાર બને છે અને બૅન્ક સિલકમાં ઘટાડો થાય છે, તેથી વેપારી બૅન્ક ખાતું જમા કરે છે. વેપારીની ખાતાવહીમાં તૈયાર કરવામાં આવતા રોકડમેળની ચર્ચા તેને લગતા પ્રકરણમાં કરેલ છે.

4. બૅન્ક સિલક અને બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ (Bank Balance and Bank Overdraft)

વેપારીના ચોપડે બૅન્કસિલક એટલે રોકડમેળના બૅન્ક ખાનાની આય બાજુના સરવાળાનો વ્યય બાજુના સરવાળા કરતાં વધારો. આમ બૅન્ક સિલક એટલે રોકડમેળના બૅન્ક ખાનાના ઉધાર બાજુના સરવાળા પૈકી જમા બાજુનો સરવાળો બાદ કરતા વધતી રકમ. એટલે કે **રોકડમેળ કે બૅન્ક ખાતા પ્રમાણે ઉધારબાકી એટલે બૅન્કસિલક.**

તે જ રીતે જો બૅન્ક સાથેની સમજૂતી મુજબ બૅન્કમાં રહેલી રકમ કરતા વધારે રકમ ઉપાડવાની સગવડ મળેલ હોય તો તેને બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટની સગવડ કહેવામાં આવે છે. અહીં જો રોકડમેળના બૅન્ક ખાનાની વ્યય બાજુનો સરવાળો, આય બાજુના સરવાળા કરતાં વધારે હોય તો તફાવતની રકમ બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ તરીકે ઓળખાય છે. એટલે કે બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ એટલે રોકડમેળના બૅન્ક ખાનામાં જમા બાજુના સરવાળામાંથી ઉધાર બાજુનો સરવાળો બાદ કરતાં વધતી રકમ. એટલે કે **રોકડમેળ કે બૅન્ક ખાતા પ્રમાણેની જમાબાકી એટલે બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ.**

આપણે આગળ જોયું કે પાસબુક એ બૅન્કના ચોપડે વેપારીના ખાતાનો ઉતારો છે. એટલે કે જે વ્યવહારો વેપારી દ્વારા બૅન્ક ખાતામાં નોંધાય છે તેનાથી વિરુદ્ધ નોંધ પાસબુકમાં કરવામાં આવે છે. પાસબુક પ્રમાણે બૅન્ક સિલક એટલે પાસબુકમાં રહેલ જમા ખાનાનો સરવાળો ઉધાર ખાનાના સરવાળા કરતા વધુ હોય. એટલે કે **પાસબુક પ્રમાણેની જમાબાકી એ વેપારી માટે બૅન્કસિલક.**

તે જ રીતે જો પાસબુકમાં રહેલ ઉધારખાનાનો સરવાળો જો જમા ખાનાના સરવાળા કરતા વધુ હોય તો તફાવતની રકમ બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ તરીકે ઓળખાય છે. એટલે કે **પાસબુક પ્રમાણેની ઉધારબાકી એ વેપારી માટે બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ.**

ટૂંકમાં ધંધા અને બૅન્ક વચ્ચેનાં વ્યવહારો – બે વ્યક્તિઓ વચ્ચેનાં વ્યવહારો છે. જેમાં વ્યક્તિ ખાતાનો નિયમ લાગુ પડે છે. 'લાભ લેનાર ખાતે ઉધાર' અને 'લાભ આપનાર ખાતે જમા'. આ નિયમ પ્રમાણે એક વ્યક્તિ માટે લેણું બને છે અને બીજી વ્યક્તિ માટે તે દેવું બને છે. લેણાંની ઉધાર બાકી હોય છે અને દેવાની જમા બાકી હોય છે. બૅન્કસિલક ધંધાનું લેણું છે તેથી ધંધા માટે તે ઉધાર બાકી દર્શાવે છે જ્યારે બૅન્ક માટે તે દેવું છે તેથી બૅન્ક માટે તે જમા બાકી દર્શાવશે. બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ ધંધાનું દેવું છે તેથી ધંધા માટે તે જમા બાકી દર્શાવશે જ્યારે બૅન્ક માટે તે લેણું છે તેથી બૅન્ક માટે તે ઉધાર બાકી દર્શાવશે.

વિગત	ધંધા માટે	બૅન્ક માટે
બૅન્કસિલક	લેણું છે તેથી ચોપડે ઉધાર બાકી દર્શાવશે.	દેવું છે તેથી ચોપડે જમા બાકી દર્શાવશે.
બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ	દેવું છે તેથી ચોપડે જમા બાકી દર્શાવશે.	લેણું છે તેથી ચોપડે ઉધાર બાકી દર્શાવશે.

તેથી બૅન્કસિલક એટલે,

(1) રોકડમેળ કે બૅન્ક ખાતા પ્રમાણે ઉધાર બાકી = પાસબુક પ્રમાણે જમા બાકી

(2) બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ એટલે રોકડમેળ કે બૅન્ક ખાતા પ્રમાણે જમા બાકી = પાસબુક પ્રમાણે ઉધાર બાકી

5. બૅન્ક સિલકમેળનો અર્થ (Meaning of Bank Reconciliation Statement)

જ્યારે નિયત સમયના અંતે રોકડમેળ પ્રમાણેની બૅન્કની બાકી અને પાસબુક પ્રમાણેની બાકી સરખાવવામાં આવે તો તેવી બાકીઓ સામાન્ય સંજોગોમાં સરખી હોવી જોઈએ; પરંતુ જો તફાવત આવે તો આ તફાવત શોધી રોકડમેળ અને પાસબુકની બાકી મેળવવા અને સમજાવવા માટે બનાવવામાં આવતા પત્રકને બૅન્ક સિલકમેળ કહેવામાં આવે છે. અહીં એ ધ્યાનમાં રાખો કે રોકડમેળ મુજબ અને પાસબુક મુજબની બાકીઓની રકમ સરખી હોય તો પણ બૅન્ક સિલકમેળ બનાવવો જરૂરી બને છે. કારણ કે બંનેની વિગતવાર નોંધમાં તફાવતની શક્યતા રહે છે.

અહીં અગત્યની બાબત એ છે કે બૅન્ક સિલકમેળ એ બંને વચ્ચેનો વિગતવાર તફાવત સમજાવતું પત્રક છે. બૅન્ક સિલકમેળ તૈયાર કરવાથી વેપારીની કે બૅન્કની હિસાબી ભૂલો થઈ હોય તો તે પણ ધ્યાન પર આવે છે; પરંતુ તે તેવી હિસાબી ભૂલોને સુધારતો નથી; પરંતુ થયેલ ભૂલો અને તેના કારણે જે તફાવત ઊભો થયો છે તે દર્શાવે છે.

''બૅન્ક સિલકમેળ એટલે અમુક ચોક્કસ સમયે કે તારીખે રોકડમેળ પ્રમાણેની બૅન્કની બાકી અને પાસબુક પ્રમાણેની બાકી કે વિગતો વચ્ચેના તફાવતનાં કારણો દર્શાવતું પત્રક.''

બૅન્ક સિલકમેળ અમુક ચોક્કસ સમયે કે તારીખે વેપારી તૈયાર કરે છે. જેથી રોકડમેળ પ્રમાણેની બૅન્કની બાકી અને પાસબુક પ્રમાણેની બાકી વચ્ચે આવતો તફાવત શોધી શકાય અને તેનાં કારણો જાણી શકાય. જે વ્યવહારના કારણે રોકડમેળ મુજબની બૅન્કની બાકી અને પાસબુક મુજબની બાકીમાં તફાવત આવતો ન હોય તે બૅન્ક સિલકમેળમાં નોંધવામાં આવતા નથી. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો બંને ચોપડે સમાન રકમની ઉધાર-જમાના નિયમ પ્રમાણે નોંધ થઈ હોય તો તે તફાવતનું કારણ બને નહિ.

6. બૅન્ક સિલકમેળ તૈયાર કરવાના હેતુઓ અને ઉપયોગિતા કે મહત્ત્વ (Objectives Of Preparing Bank Reconcilition Statement)

બૅન્ક સિલકમેળ તૈયાર કરવાના હેતુઓ અને ઉપયોગિતા નીચે પ્રમાણે છે :

(1) બૅન્ક સિલકમેળ દ્વારા રોકડમેળ મુજબની બૅન્કની બાકી અને પાસબુક મુજબની બૅન્કની બાકી વચ્ચેના તફાવતનાં કારણો શોધી શકાય છે.

(2) બંને બાકીઓ વચ્ચે આવતા તફાવતનાં કારણો શોધી શકાતા હોવાથી ભૂલો થઈ હોય તો તે માટે જરૂરી હિસાબી નોંધ દ્વારા ભૂલ-સુધારણા કરી શકાય છે.

(3) જો કોઈ વ્યવહાર રોકડમેળમાં નોંધવાનો રહી ગયો હોય તો તેના વિશેની માહિતી મેળવી શકાય છે અને તેને નોંધી સાચી બૅન્ક સિલકની જાણકારી મેળવી શકાય છે.

(4) જો રોકડમેળમાં કોઈ વ્યવહાર નોંધતા ભૂલ થઈ હોય તો તે પણ તરત જ જાણી શકાય છે અને ભૂલ સુધારી શકાય છે. દા.ત., મળેલ ચેક ₹ 5000નો હોય અને રોકડમેળમાં બૅન્કખાતામાં ભૂલથી ₹ 500 જ નોંધાયા હોય.

(5) બૅન્ક સિલકમેળ બનાવવાથી સાચી બૅન્કબાકી જાણી શકાય છે. જે પાકા સરવૈયામાં દર્શાવવામાં આવે છે. જેથી ધંધાની સાચી આર્થિક પરિસ્થિતિનો ચિતાર મળી શકે છે.

(6) જો બૅન્કના કોઈ વ્યવહારમાં નાણાંની ઉચાપત કરવામાં આવી હોય તો તેની જાણકારી બૅન્ક સિલકમેળ બનાવવાથી મળી જાય છે.

(7) બૅન્ક સિલકમેળ બનાવવાથી એકબીજાને સરભર કરતી ભૂલો શોધી શકાય છે. જો બંને બાકીઓ સરખી આવતી હોય તો તેનો અર્થ એ નથી કે ત્યાં કોઈ ભૂલ કે તફાવતનું કારણ નથી. ત્યાં પણ ભૂલ કે તફાવતનું કારણ હોઈ શકે છે જે એકબીજાને સામસામે સરભર કરી દેતી હોય.

(8) બૅન્ક સિલકમેળ બનાવવાથી બૅન્કમાં ભરેલ પરંતુ નકરાયેલ ચેક અંગની માહિતી મળે છે તથા બૅન્કે આપણે ખાતે નોંધેલ વ્યાજ, કમિશન કે ચાર્જિસ વગેરેની માહિતી મેળવી શકાય છે.

7. રોકડમેળ અને પાસબુક પ્રમાણેની બૅન્કની બાકીમાં તફાવત આવવાનાં કારણો (Causes of Difference Between Bank Balance as per Cashbook and Passbook)

જ્યારે વેપારી બૅન્ક સાથે વ્યવહાર કરે છે ત્યારે વેપારી જરૂરી નોંધો પોતાના રોકડમેળમાં કરે છે અને બૅન્ક આ વ્યવહારની નોંધ વેપારીને પાસબુકમાં કરી આપે છે. તેથી કોઈ પણ સમયે જો બૅન્કની બાકી તપાસવામાં આવે તો રોકડમેળ અને પાસબુક પ્રમાણે તે સરખી જ હોવી જોઈએ. દા.ત., જો તા. 31-3-2015ના રોજ રોકડમેળ પ્રમાણે બૅન્કની ઉધાર બાકી ₹ 5000 હોય એટલે કે બૅન્ક સિલક ₹ 5000 હોય, તો તે તારીખે પાસબુક પ્રમાણે જમાબાકી ₹ 5000 એટલે કે બૅન્ક સિલક ₹ 5000 જ હોવી જોઈએ.

પરંતુ સામાન્ય સંજોગોમાં આવી શક્યતા ઓછી રહે છે. તે માટેનાં વિવિધ કારણો નીચે પ્રમાણે છે :

(1) બૅન્કમાં ભરેલ પરંતુ બૅન્કે જમા નહિ કરેલ ચેકો : જ્યારે વેપારીને કોઈ લેણાંની વસૂલાત પેટે ચેક મળે ત્યારે તે ચેક વેપારી પોતાના બૅન્ક ખાતામાં ભરે છે. જ્યારે મળેલ ચેક બૅન્કમાં ભરવામાં આવે ત્યારે બૅન્ક સિલક વધી છે તેમ માનીને તેની નોંધ રોકડમેળમાં ઉધારબાજુએ બૅન્ક ખાતામાં કરવામાં આવે છે; પરંતુ સામાન્ય રીતે બૅન્ક ચેકની રકમ તરત જ વેપારી ખાતે જમા કરી આપતી નથી. બૅન્કને જ્યારે તે ચેકનાં નાણાં મળી જાય ત્યાર બાદ જ તે ચેકની રકમ વેપારી ખાતે જમા કરે છે. તેથી બૅન્કમાં ચેક ભરવામાં આવે ત્યારથી બૅન્ક તે ચેકની રકમ ખરેખર વસૂલ કરી જમા આપે ત્યાં સુધીના સમયગાળા માટે રોકડમેળ અને પાસબુક પ્રમાણેની બૅન્કની બાકી વચ્ચે તફાવત ઊભો થાય છે. તેથી બંને પ્રમાણેની બાકીઓ અલગ-અલગ આવે છે.

દા.ત., તા.1-3-2015ના રોજ રોકડમેળ મુજબ બૅન્કસિલક અને પાસબુક મુજબ બૅન્કસિલક ₹ 2000 છે. તા. 4-3-2015ના રોજ ₹ 5000નો ચેક મળ્યો, જે તરત જ બૅન્કમાં ભરી દેવામાં આવ્યો. બૅન્કે ચેકની રકમ તા. 6-3-2015 ના રોજ પાસબુકમાં જમા કરી આપી.

અહીં તા. 4-3-2015ના રોજ જ્યારે વેપારી ચેક બૅન્કમાં ભરશે ત્યારે તેની નોંધ રોકડમેળમાં ઉધાર બાજુએ બૅન્ક ખાતામાં કરવામા ંઆવશે. જેથી બૅન્ક સિલક (રોકડમેળ પ્રમાણેની) ₹ 5000નો વધારો થશે. તેથી તા. 4-3-2015ના રોજ રોકડમેળ પ્રમાણેની બૅન્ક સિલક ₹ 7000 થશે; પરંતુ તા. 4-3-2015ના રોજ બૅન્ક આ રકમ વેપારીને જમા આપતી નથી. તેથી તે તારીખે પાસબુક પ્રમાણેની બૅન્ક સિલક ₹ 2000 જ રહેશે. તેથી રોકડમેળ અને પાસબુક પ્રમાણેની બૅન્ક સિલકમાં ₹ 5000નો તફાવત આવશે. જેનું કારણ વેપારીએ ભરેલ પરંતુ બૅન્કે વેપારીને જમા નહિ આપેલ ચેક છે.

(2) લખેલ પરંતુ ચુકવણી માટે રજૂ નહિ થયેલ ચેકો : જ્યારે વેપારી પોતાના દેવાંની ચુકવણી કરવા કોઈ અન્ય વ્યક્તિને ચેક લખી આપે ત્યારે તેની નોંધ તરત જ રોકડમેળમાં જમા બાજુએ બૅન્ક ખાનાંમાં કરવામાં આવશે. જેથી રોકડમેળ પ્રમાણે બૅન્ક સિલકમાં ઘટાડો કરવામાં આવશે; પરંતુ જ્યાં સુધી જે વ્યક્તિને ચેક આપવામાં આવ્યો છે તે વ્યક્તિ તે ચેક બૅન્કમાં ચુકવણી માટે રજૂ ન કરે અને જ્યાં સુધી બૅન્ક તે ચેકની ખરેખર ચુકવણી ન કરે, ત્યાં સુધી પાસબુક પ્રમાણેની બૅન્ક સિલક ઘટતી નથી. તેથી ચેક લખી આપવો અને તેની ચુકવણી માટે તે રજૂ થવો તે વચ્ચેના સમયગાળા માટે રોકડમેળ અને પાસબુક પ્રમાણેની બૅન્ક સિલકમાં તફાવત ઉદ્ભવે છે.

દા.ત., તા. 28-3-2015ના રોજ ₹ 4000ની બૅન્ક સિલક રોકડમેળ અને પાસબુક પ્રમાણે છે. તે જ દિવસે ₹ 1000નો ચેક લખીને લેણદારને આપવામાં આવ્યો જે લેણદારે બૅન્કમાં તા. 1-4-2015ના રોજ રજૂ કર્યો.

અહીં, વેપારીએ તા. 28-3-2015ના રોજ ₹ 1000નો ચેક લખી આપ્યો છે તેની નોંધ તરત જ રોકડમેળમાં જમાબાજુએ બૅન્કખાનામાં કરવામાં આવશે. જેથી તા. 28-3-2015ના રોજ બૅન્ક સિલક ₹ 1000થી ઘટશે અને બૅન્કસિલક ₹ 3000 હશે જ્યારે બૅન્ક તે રકમ 1-4-2015ના રોજ ચૂકવેલ હોવાથી તે તારીખે વેપારીના ખાતામાં ઉધારશે. તે પહેલાં નહિ. તેથી તા. 28-3-2015ના રોજ પાસબુક પ્રમાણે બૅન્ક સિલક ₹ 4000ની જ રહેશે. તેથી રોકડમેળ અને પાસબુક પ્રમાણેની બૅન્ક સિલકમાં ₹ 1000નો તફાવત આવશે. જેનું કારણ વેપારીએ લખી આપેલ; પરંતુ બૅન્કમાં ચુકવણી માટે રજૂ નહિ થયેલ ચેક છે.

(3) ગ્રાહકે બારોબાર બૅન્કમાં જમા કરાવેલ રકમ : કેટલીક વખતે કોઈ ગ્રાાહક વેપારીના ખાતામાં વેપારીની જાણ વગર બારોબાર બૅન્કમાં રોકડા કે ચેક ભરી દે છે. તેથી બૅન્ક એ રકમ વેપારીના ખાતે જમા કરી દે છે. જેથી પાસબુક પ્રમાણે બૅન્ક સિલકમાં વધારો થાય છે; પરંતુ આ બાબતની જાણ વેપારીને ન હોવાથી રોકડમેળમાં તેની નોંધ થતી નથી એટલે પાસબુક પ્રમાણેની બૅન્ક સિલક કરતાં રોકડમેળ પ્રમાણેની બૅન્ક સિલક ઓછી રહેશે.

(4) બૅન્કે ગ્રાહકના ખાતે ઉધારેલ વ્યાજ, ચાર્જિસ વગેરે : જો બૅન્કે કોઈ વ્યાજ, ચાર્જિસ વગેરેની રકમ વેપારી ખાતે ઉધારી હોય તો તેના લીધે પાસબુક પ્રમાણેની બૅન્કસિલકમાં ઘટાડો થશે; પરંતુ જ્યાં સુધી તે તેને પોતાના રોકડમેળમાં નોંધતો નથી ત્યાં સુધી પાસબુક અને રોકડમેળ પ્રમાણેની બૅન્કની બાકીમાં તફાવત આવે છે. બૅન્કે રકમ ઉધારેલ હોય; પરંતુ વેપારીને તેની જાણ ન હોય ત્યારે પાસબુક પ્રમાણેની બૅન્ક સિલક, રોકડમેળ પ્રમાણેની બૅન્ક સિલક કરતાં ઓછી રહેશે. કારણ કે રોકડમેળમાં બૅન્કે ઉધારેલ રકમની નોંધ કરવાની બાકી છે. આવા વ્યવહારોમાં બૅન્કે વસૂલ કરેલ વ્યાજ, બૅન્ક ચાર્જિસની ઉધાર કરેલ રકમોના હોય છે.

(5) બૅન્કે વસૂલ કરીને ગ્રાહક ખાતે જમા કરેલ રકમ જે રોકડમેળમાં નોંધાયેલ ન હોય : જો બૅન્કે વેપારી વતી અમુક રકમ વસૂલ કરીને વેપારીના ખાતે જમા કરી હોય, જેની માહિતી વેપારી પાસે ન હોય ત્યારે રોકડમેળ મુજબની બૅન્ક સિલક પાસબુક મુજબની બૅન્ક સિલક કરતાં ઓછી રહે છે. દા.ત. વેપારીની સૂચના પ્રમાણે બૅન્ક વ્યાજ, કમિશન કે ડિવિડન્ડ વેપારી વતી વસૂલી વેપારીને ખાતે જમા કરે ત્યારે પાસબુક પ્રમાણેની બૅન્ક સિલકમાં વધારો થાય છે; પરંતુ જ્યાં સુધી આ માહિતી વેપારીને બૅન્ક પાસેથી ન મળે ત્યાં સુધી તે તેની નોંધ રોકડમેળમાં કરતો નથી. તેથી રોકડમેળ પ્રમાણે બૅન્ક સિલક, પાસબુક મુજબની બૅન્ક સિલક કરતાં ઓછી રહે છે. તેથી બંને સિલક વચ્ચે તફાવત ઊભો થાય છે.

(6) રોકડમેળમાં નોંધેલ પરંતુ બૅન્કમાં ભરવાના રહી ગયેલ ચેકો : વેપારીને જ્યારે ચેકો મળે ત્યારે તે ચેક બૅન્કમાં ભરતા પહેલાં તેની નોંધ રોકડમેળમાં ઉધાર બાજુ બૅન્કખાનામાં કરવામાં આવે છે, જેથી રોકડમેળ પ્રમાણેની બૅન્કસિલકમાં વધારો થાય છે; પરંતુ પાછળથી આ ચેકો બૅન્કમાં ભરવાના રહી જાય તો પાસબુક પ્રમાણેની બૅન્કસિલક વધતી નથી. તેથી રોકડમેળ પ્રમાણેની બૅન્ક સિલક વધુ દેખાય છે. આમ બંને બાકીઓ વચ્ચે તફાવત ઊભો થાય છે.

(7) બૅન્કમાં ભરેલ, પરંતુ રોકડમેળમાં નહિ નોંધેલ ચેકો : કેટલીક વાર એવું બને છે કે વેપારીએ પોતાને મળેલા ચેકો બૅન્કમાં ભરી દીધા હોય પરંતુ તેની નોંધ રોકડમેળમાં કરવાની રહી ગઈ હોય. આ સંજોગોમાં બૅન્ક ચેકની રકમ વેપારીના ખાતે જમા કરી દે છે. તેથી પાસબુક પ્રમાણેની બૅન્ક સિલક વધી જાય છે; પરંતુ તેની નોંધ રોકડમેળમાં કરવાની રહી ગઈ હોવાથી રોકડમેળ પ્રમાણેની બૅન્ક સિલક પાસબુક પ્રમાણેની બૅન્ક સિલક કરતાં ઓછી રહે છે.

(8) લખેલ અને રજૂ થયેલ; પરંતુ રોકડમેળમાં નહિ નોંધેલ ચેકો : કેટલીકવાર એવું બને છે કે વેપારી જ્યારે અન્ય વ્યક્તિને ચેક લખી આપે છે, અને તેની નોંધ રોકડમેળમાં કરવાની રહી ગઈ હોય તેવું બની શકે. આ લખી આપેલ ચેક બૅન્કમાં રજૂ થાય અને બૅન્કે તેની ચુકવણી કરી હોય તો પાસબુક પ્રમાણેની બૅન્કસિલક ઘટે છે; પરંતુ તેની નોંધ રોકડમેળમાં ન થઈ હોવાથી રોકડમેળ પ્રમાણેની બૅન્કસિલક પાસબુક પ્રમાણેની બૅન્કસિલક કરતાં વધારે આવે છે, જેથી બંને સિલક વચ્ચે તફાવત ઊભો થાય છે.

(9) રોકડમેળમાં નોંધેલ; પરંતુ વેપારીને આપવાના રહી ગયેલા ચેકો : કેટલીકવાર એવું બને છે કે કોઈ ચેક લખીને રાખ્યો હોય અને તેની નોંધ રોકડમેળમાં જમા બાજુએ બૅન્ક ખાનામાં કરી દીધી હોય; પરંતુ જે વ્યક્તિને ચેક આપવાનો છે, તેને તે ચેક આપ્યો જ ન હોય. આવા સંજોગોમાં રોકડમેળ પ્રમાણેની બૅન્કસિલક ઘટી જાય છે; પરંતુ પાસબુક પ્રમાણેની બૅન્કસિલક પર કોઈ અસર પડતી નથી. તેથી બંને સિલક વચ્ચે તફાવત ઊભો થાય છે.

(10) બૅન્કે ચૂકવેલ; પરંતુ રોકડમેળમાં નહિ નોંધેલ રકમ : ઘણી વાર વેપારી બૅન્કને અમુક નિશ્ચિત રકમ અમુક નિશ્ચિત હેતુ માટે બારોબાર ચૂકવવાની બૅન્કને સૂચના આપે છે. દા.ત., નિયત તારીખોએ વીજળીનું બિલ ચૂકવવું કે દુકાનનું વીમા પ્રીમિયમ ચૂકવવું વગેરે. આ સંજોગોમાં બૅન્ક રકમ ચૂકવવાની સાથે તેની નોંધ કરે છે. તેથી પાસબુક પ્રમાણેની બૅન્કસિલક ઘટી જાય છે; પરંતુ આ ખર્ચની ચુકવણી અંગે વેપારીને જાણ ન થવાને લીધે, તેની નોંધ રોકડમેળમાં થયેલી હોતી નથી. તેથી રોકડમેળ પ્રમાણેની બૅન્ક સિલક વધુ આવે છે અને બંને સિલક વચ્ચે તફાવત ઊભો થાય છે.

(11) વટાવેલી હૂંડીની નકરામણી જે રોકડમેળમાં નોંધાઈ નથી : જો વેપારીએ કોઈ હૂંડી બૅન્કમાં વટાવેલી હોય અને પાકતી તારીખે જો તે હૂંડી નકરાય તો બૅન્ક નકરામણી ખર્ચ સહિતની રકમ વેપારી ખાતે ઉધારે છે. તેથી પાસબુક પ્રમાણેની બૅન્કસિલક ઓછી થાય છે. વેપારીને આ બાબત વિશેની માહિતી પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી તેની નોંધ રોકડમેળમાં કરવામાં આવતી નથી. તેથી રોકડમેળ પ્રમાણે બૅન્કસિલક પાસબુક પ્રમાણેની બૅન્કસિલક કરતાં વધારે આવે છે અને બંને સિલક વચ્ચે તફાવત ઊભો થાય છે.

(12) અન્ય ભૂલો : ઉપર દર્શાવેલ 11 પ્રકારના તફાવત ઉપરાંત અમુક અન્ય ભૂલોનાં કારણે પણ બે ચોપડા પ્રમાણેની બૅન્કસિલકમાં તફાવત આવે છે. આ પ્રકારની ભૂલો રોકડમેળ, પાસબુક કે બંનેમાં હોઈ શકે છે. દા.ત., (i) સરવાળો કરવામાં કે બાકી આગળ લઈ જતી વખતે ભૂલ થાય. (ii) રોકડ ખાનામાં નોંધવાની રકમ બૅન્ક ખાનામાં નોંધાય કે બૅન્ક ખાનામાં નોંધવાની રકમ રોકડ ખાનામાં નોંધાઈ જાય (iii) રોકડમેળમાં કે પાસબુકમાં કોઈ વ્યવહાર ખોટી રકમથી નોંધાય અથવા ખોટી બાજુએ નોંધાય વગેરે.

8. બૅન્ક સિલકમેળ તૈયાર કરવાની પદ્ધતિઓ અને ઉદાહરણો (Methods of Preparing Bank Reconciliation Statement and Illustrations)

બૅન્ક સિલકમેળ તૈયાર કરવાની મુખ્ય બે પદ્ધતિઓ છે :

(1) ગાણિતિક પદ્ધતિ કે ઉમેરો-બાદ કરોની પદ્ધતિ (2) ઉધાર-જમા ખાનાની પદ્ધતિ કે હિસાબી પદ્ધતિ

ખાસ નોંધ : બૅન્ક સિલકમેળ તૈયાર કરવાની પદ્ધતિઓ પૈકી અમુક જ પદ્ધતિએ દાખલો ગણવાનો પ્રશ્ન પૂછી શકાશે નહિ. વિદ્યાર્થીને અનુકૂળ પડે તેવી કોઈ પણ પદ્ધતિથી વિદ્યાર્થી દાખલો ગણી શકશે.

(1) ગાણિતિક પદ્ધતિ કે ઉમેરો-બાદ કરોની પદ્ધતિ : બૅન્ક સિલકમેળ તૈયાર કરવા માટે જ્યારે ઉમેરો-બાદ કરોની પદ્ધતિ કે ગાણિતિક પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરવામાં આવે ત્યારે રોકડમેળ મુજબની બૅન્કની બાકી અથવા પાસબુક પ્રમાણેની બૅન્કની બાકીથી બૅન્ક સિલકમેળ બનાવવાની શરૂઆત કરવામાં આવે છે. બૅન્ક સિલકમેળ ધંધા દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવે છે. અહીં બે પક્ષકારો હોય છે : (i) ધંધો અને (ii) બૅન્ક. ધંધાનો ચોપડો એટલે રોકડમેળ અને બૅન્કનો ચોપડો એટલે પાસબુક. બૅન્ક સિલકમેળ તૈયાર કરતી વખતે હિસાબનીશ તરીકે કોઈ પણ એક પક્ષ પસંદ કરવાનો હોય છે.

અહીં જે ચોપડાની સિલકથી બૅન્ક સિલકમેળ બનાવવાની શરૂઆત કરવામાં આવે તેને પોતાનો પક્ષ અને બીજા ચોપડાને સામો પક્ષ ગણવામાં આવે છે. દા.ત., જો બૅન્ક સિલકમેળની શરૂઆત પાસબુક પ્રમાણેની બૅન્કસિલકથી કરવામાં આવે તો પાસબુકને આપણો પક્ષ અને રોકડમેળને સામાવાળાનો પક્ષ ગણવામાં આવે છે. જો રોકડમેળની બૅન્કસિલકથી બૅન્ક સિલકમેળની શરૂઆત કરવામાં આવે તો રોકડમેળને આપણો અને પાસબુકને સામાવાળાનો પક્ષ ગણવામાં આવે છે.

આપણો પક્ષ	સામો પક્ષ
બૅન્ક (પાસબુક)	ધંધો (રોકડમેળ)
ધંધો (રોકડમેળ)	બૅન્ક (પાસબુક)

જો બૅન્ક સિલકમેળની શરૂઆત બૅન્કસિલકથી કરવામાં આવે તો બૅન્કસિલકની રકમ '+' સરવાળાનાં ચિહ્ન સાથે દર્શાવાય છે અને જો શરૂઆત બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટથી કરવામાં આવે તો તેની સામે ઓછાનું '–' ચિહ્ન મૂકવામાં આવે છે.

દા.ત., જો બૅન્કસિલકમેળ બનાવવા માટે રોકડમેળ પ્રમાણેની બૅન્કની બાકી લઈએ અને જો તે બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ (ધારો કે ₹ 6000ના) હોય તો બૅન્ક સિલકમેળમાં પ્રથમ બાબત નીચે પ્રમાણે નોંધાશે :

શ્રી ....નો તા. ....ના રોજનો બૅન્ક સિલકમેળ

તારીખ ક્રમ નં.	વિગત	રકમ (₹)
	રોકડમેળ મુજબનો બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ	(–) 6000

આપણે આગળ જોઈ ગયા કે રોકડમેળ મુજબ બૅન્ક ખાતાની ઉધાર બાકી એટલે બૅન્કસિલક, રોકડમેળ મુજબ બૅન્ક ખાતાની જમા બાકી એટલે કે બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ. પાસબુક મુજબ બૅન્ક ખાતાની ઉધાર બાકી એટલે બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ અને પાસબુક મુજબ બૅન્ક ખાતાની જમા બાકી એટલે બૅન્કસિલક.

એક વાર બૅન્ક સિલકમેળમાં બૅન્કની બાકી નોંધાઈ જાય ત્યાર બાદ રોકડમેળમાં થયેલી નોંધને તે જ સમય દરમિયાનની પાસબુક સાથે સરખાવવામાં આવે છે અને જો તફાવત આવતો હોય તો તેનાં કારણ શોધવામાં આવે છે.

તફાવતનાં કારણો શોધાઈ જાય ત્યાર બાદ તેના આધારે બૅન્ક સિલકમેળ તૈયાર કરવામાં આવે છે.

અહીં, આ ગાણિતિક પદ્ધતિમાં કઈ રકમ બૅન્કની બાકીમાં ઉમેરવી અને કઈ બાદ કરવી તેના માટે એક નિયમનો ઉપયોગ કરવો શક્ય બને છે. આ નિયમ આ પ્રમાણે છે : **"સામા પક્ષવાળાએ જે પ્રમાણે કર્યું હોય તેમ કરો."**

હવે આ નિયમને સમજીએ. જે ચોપડાની બૅન્કની બાકીથી બૅન્ક સિલકમેળ શરૂ કરવામાં આવે તે આપણો પક્ષ ગણાય છે અને અન્યને સામેનો પક્ષ. અહીં નિયમ પ્રમાણે જે સામાવાળા પક્ષે કર્યું હોય તેમ કરવાનું છે. હવે તેવું શા માટે કરવું તે સમજીએ.

દા.ત., તા. 31-3-2015ના રોજ પાસબુક પ્રમાણે બૅન્ક ખાતાની જમા બાકી ₹ 6000ની છે. જ્યારે રોકડમેળ પ્રમાણે બૅન્કની ઉધાર બાકી ₹ 5000 છે. તા. 28-3-2015ના રોજ એક ₹ 1000નો ચેક લખી આપવામાં આવ્યો હતો. આ ચેક ચુકવણી માટે તા. 1-4-2015ના રોજ બૅન્કમાં રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો.

ઉપરના વ્યવહારોમાં દર્શાવ્યા મુજબ પાસબુક અને રોકડમેળ પ્રમાણેની બૅન્કની બાકીમાં ₹ 1000નો તફાવત છે. આ તફાવત લખેલ પરંતુ રજૂ નહિ થયેલ ચેકને કારણે છે. બૅન્ક સિલકમેળ તા. 31-3-2015ના રોજનો બનાવવામાં આવે ત્યારે રોકડમેળ મુજબ બૅન્કસિલક ₹ 5000 (₹ 6000 – ₹ 1000). જ્યારે પાસબુક મુજબ બૅન્કસિલક ₹ 6000 હશે.

હવે (i), જો બૅન્ક સિલકમેળની શરૂઆત બૅન્કની બાકીથી કરીએ તો પાસબુક આપણો પક્ષ અને રોકડમેળ સામેનો પક્ષ ગણાય. અહીં, પાસબુક પ્રમાણે બૅન્કની જમા બાકી છે એટલે કે બૅન્કસિલક.

તા. 31-3-2015ના રોજનો બૅન્ક સિલકમેળ

તારીખ ક્રમ નં.	વિગત	રકમ (₹)
	પાસબુક મુજબની બૅન્કસિલક	6000
	બાદ : લખેલ ચેક પરંતુ જે ચુકવણી માટે હજુ સુધી રજૂ થયેલ નથી.	(–) 1000
	રોકડમેળ મુજબની બૅન્કસિલક	5000

સમજૂતી : આપણે અહીં સામો પક્ષ જેમ કરે તેમ કરવાનું છે. તેથી સામો પક્ષ રોકડમેળ છે. જો તેણે બૅન્કસિલક ઘટાડી હોય, તો આપણે પણ ઘટાડવી પડે. તેથી અહીં લખેલ ચેકના કારણે રોકડમેળમાં બૅન્કસિલક ઘટી છે. માટે બૅન્કસિલક મેળમાં પણ પાસબુક મુજબની બૅન્કસિલકમાંથી તે રકમ ઘટાડવામાં આવશે. આમ કરવાથી પાસબુક અને રોકડમેળ પ્રમાણેની બૅન્કસિલક વચ્ચેનો તફાવત સમજી શકાય છે.

હવે (ii), જો બૅન્ક સિલકમેળની શરૂઆત રોકડમેળ પ્રમાણેની બૅન્કની બાકીથી કરીએ તો રોકડમેળ આપણો પક્ષ અને પાસબુક સામેનો પક્ષ ગણાય. અહીં રોકડમેળ પ્રમાણે બૅન્કની ઉધાર બાકી છે એટલે કે બૅન્કસિલક.

તા. 31-3-2015ના રોજનો બૅન્ક સિલકમેળ

તારીખ ક્રમ નં.	વિગત	રકમ (₹)
	રોકડમેળ મુજબની બૅન્કસિલક	5000
	ઉમેરો : ચેક લખેલ; પરંતુ બૅન્કમાં રજૂ નહિ થયેલ	(+) 1000
	પાસબુક મુજબની બૅન્કસિલક	6000

સમજૂતી : અહીં, સામેનો પક્ષ પાસબુક છે. જેથી પાસબુકમાં જે પ્રમાણે કરવામાં આવ્યું હોય તે પ્રમાણે કરવામાં આવશે. પાસબુકમાં ચેકની ચુકવણી દર્શાવાઈ નથી; પરંતુ અહીં રોકડમેળમાં તેની ચુકવણીની નોંધ થઈ છે. તેથી પાસબુકમાં બાકી ₹ 1000 વધારે હશે માટે ₹ 1000 ઉમેરવાથી પાસબુક મુજબની બૅન્કસિલક મળશે. જેથી રોકડમેળ પ્રમાણેની બૅન્કસિલક અને પાસબુક પ્રમાણેની બૅન્કસિલકનો તફાવત મળી જશે.

ગાણિતિક પદ્ધતિ કે ઉમેરો-બાદ કરોની પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરતી વખતે નીચે પ્રમાણે પત્રક તૈયાર કરો :

તા. ....ના રોજનો ....નો બૅન્ક સિલકમેળ

વ્યવહાર નં.	વિગત	રકમ (₹)	રકમ (₹)
	જે પક્ષની બાકી પસંદ કરી હોય (તમારો પક્ષ) (રોકડમેળ અથવા પાસબુક)		✓
	ઉમેરો :	✓	
		✓	
		✓	
		✓	✓
			✓
	બાદ કરો :	✓	
		✓	
		✓	
		✓	✓
	અન્ય પક્ષની બાકી મળશે.		✓

ઉદાહરણ 1 : નીચેના વ્યવહારો પરથી શ્રી જૈમિનીનો તા. 31-3-2015ના રોજનો બૅન્ક સિલકમેળ તૈયાર કરો.

તા. 31-3-2015ના રોજ રોકડમેળ મુજબ બૅન્ક ખાનાની ઉધાર બાકી ₹ 12,000 હતી; પરંતુ પાસબુક મુજબની બૅન્કની જમા બાકી ₹ 8300ની હતી.

(1) ₹ 6000નો ચેક તા. 28-3-2015ના રોજ બૅન્કમાં ભર્યો; પરંતુ બૅન્કે તા. 31-3-2015 સુધી તે રકમ શ્રી જૈમિનીના ખાતે જમા કરી નથી.

(2) બૅન્કે શ્રી જૈમિનીના ખાતે વ્યાજના ₹ 400 જમા કર્યા છે, જેની રોકડમેળમાં નોંધ કરવામાં આવી નથી.

(3) ₹ 2000નો એક ચેક તા. 31-3-2015ના રોજ દેવને લખી આપ્યો હતો, જે હજુ સુધી બૅન્કમાં ચુકવણી માટે રજૂ થયો નથી.

(4) બૅન્કે બૅન્કચાર્જિસ પેટે શ્રી જૈમિની ખાતે ₹ 100 ઉધાર્યા છે, જેની રોકડમેળમાં નોંધ કરવામાં આવી નથી.

જવાબ : (અ) જો રોકડમેળ પ્રમાણેની બૅન્કની બાકીથી બૅન્ક સિલકમેળ બનાવીએ તો :

શ્રી જૈમિનીનો તા. 31-3-2015ના રોજનો બૅન્ક સિલકમેળ

વ્યવહાર નં.	વિગત	રકમ (₹)	રકમ (₹)
	રોકડમેળ પ્રમાણેની ઉધાર બાકી (બૅન્કસિલક)		12,000
	ઉમેરો :		
(2)	બૅન્ક વ્યાજ, બૅન્કે જમા કરેલ પરંતુ રોકડમેળમાં નોંધાયેલ નથી.	400	
(3)	લખેલ પરંતુ રજૂ નહિ થયેલ ચેક	2000	2400
			14,400
	બાદ કરો :		
(1)	ભરેલ પરંતુ બૅન્કે જમા નહિ કરેલ ચેક	6000	
(4)	બૅન્કચાર્જિસ, બૅન્કે ઉધારેલ જેની રોકડમેળમાં નોંધ થઈ નથી.	100	6100
	પાસબુક મુજબની જમા બાકી (બૅન્કસિલક)		8300

સમજૂતી : બૅન્ક સિલકમેળની શરૂઆત રોકડમેળ પ્રમાણે કરેલ હોવાથી સામેનો પક્ષ પાસબુક ગણાય તેથી જો તફાવતને કારણે પાસબુક મુજબ બૅન્કસિલકમાં વધારો થતો હોય તો તફાવત ઉમેરાશે અને જો પાસબુક મુજબ બૅન્કસિલકમાં ઘટાડો થતો હોય તો તફાવત બાદ થશે.

(1) ₹ 6000નો ચેક બૅન્કમાં ભરેલ હોવાથી તા. 28-3-2015ના રોજ રોકડમેળ મુજબ બૅન્કસિલકમાં વધારો થયો હશે જ્યારે સામા પક્ષ પાસબુકમાં ચેક જમા થયેલ ન હોવાથી પાસબુક મુજબ બૅન્કસિલક ઓછી હશે તેથી ₹ 6000 બાદ થશે.

(2) બૅન્કે જમા કરેલ વ્યાજની નોંધ રોકડમેળમાં થયેલ ન હોવાથી પાસબુક મુજબ બૅન્કસિલક વધારે હશે તેથી ₹ 400 ઉમેરાશે.

(3) લખેલ ચેકથી રોકડમેળ મુજબ બૅન્કસિલકમાં ઘટાડો થશે, જ્યારે આ ચેક બૅન્કમાં રજૂ થયેલ ન હોવાથી પાસબુક મુજબ બૅન્કસિલક વધારે હશે તેથી ₹ 2000 ઉમેરાશે.

(4) બૅન્કે ઉધારેલ બૅન્કચાર્જિસથી પાસબુક મુજબ બૅન્કસિલકમાં ઘટાડો થશે તેથી ₹ 100 બાદ થશે.

ઉપરના વ્યવહારોની રકમ ઉમેરી અને બાદ કર્યા પછી ચોખ્ખી રકમ પાસબુક મુજબ બૅન્ક બાકી મળશે અને આ રકમ ₹ 8300 ધન (+) હોવાથી પાસબુક મુજબ બૅન્કસિલક (જમા બાકી) મળશે.

(બ) જો પાસબુક પ્રમાણેની બૅન્કની બાકીથી બૅન્ક સિલકમેળ બનાવીએ તો :

શ્રી જૈમિનીનો તા. 31-3-2015ના રોજનો બૅન્ક સિલકમેળ

વ્યવહાર નં.	વિગત	રકમ (₹)	રકમ (₹)
	પાસબુક પ્રમાણેની બૅન્કની જમા બાકી (બૅન્કસિલક)		8300
	ઉમેરો :		
(1)	ભરેલ પરંતુ બૅન્કે જમા નહિ કરેલ ચેક	6000	
(4)	બૅન્કચાર્જિસ, બૅન્કે ઉધારેલ જેની રોકડમેળમાં નોંધ થઈ નથી.	100	6100
			14,400
	બાદ કરો :		
(2)	બૅન્ક વ્યાજ, બૅન્કે જમા કરેલ પરંતુ રોકડમેળમાં નોંધાયેલ નથી.	400	
(3)	લખેલ પરંતુ રજૂ નહિ થયેલ ચેક	2000	2400
	રોકડમેળ પ્રમાણેની ઉધાર બાકી (બૅન્કસિલક)		12,000

સમજૂતી : બૅન્ક સિલકમેળની શરૂઆત પાસબુક મુજબની બૅન્કસિલકથી પણ કરી શકાય. જો પાસબુક મુજબ બૅન્કસિલકથી બૅન્ક સિલકમેળની શરૂઆત કરીએ તો સામો પક્ષ રોકડમેળ ગણાય અને તેથી ઉમેરો અને બાદ કરવાના નિયમ મુજબ વ્યવહાર નંબર (1) અને (4)ના કારણે રોકડમેળમાં સિલક વધતી હોવાથી તફાવતની રકમ ઉમેરી છે, જ્યારે વ્યવહાર નંબર (2) અને (3)ના કારણે રોકડમેળમાં સિલક ઘટતી હોવાથી તફાવતની રકમ બાદ કરેલ છે. છેલ્લે મળતી ચોખ્ખી રકમ ધન હોવાથી રોકડમેળ મુજબ બૅન્કસિલક (ઉધાર બાકી) મળશે. આમ, બૅન્ક સિલકમેળની શરૂઆત રોકડમેળ મુજબની સિલકથી કરીએ તો જવાબ પાસબુક મુજબ બૅન્કસિલક મળશે અને જો બૅન્ક સિલકમેળની શરૂઆત પાસબુક મુજબની બૅન્કસિલકથી કરીએ તો જવાબ રોકડમેળ મુજબ બૅન્કસિલક મળશે.

ઉદાહરણ 2 : નગીન રાણાનો રોકડમેળ તા. 31-3-2015ના રોજ બૅન્ક ખાતાની જમા બાકી ₹ 7500 દર્શાવે છે, જે પાસબુક સાથે મળતી ન હતી. પાસબુક અને રોકડમેળની સરખાણી કરતાં નીચે મુજબની માહિતી મળી. તેના પરથી નગીન રાણાનો બૅન્ક સિલકમેળ તૈયાર કરો.

(1) ₹ 15,000નો ચેક તા. 28-3-2015ના રોજ બૅન્કમાં ભરવામાં આવ્યો હતો; પરંતુ આ ચેક બૅન્કે હજુ સુધી પાસબુકમાં નોંધ્યો નથી.

(2) તા. 30-3-2015ના રોજ બૅન્કે જમા કરેલ વ્યાજના ₹ 60 રોકડમેળમાં નોંધાયા નથી.

(3) એક ગ્રાહકે ₹ 18,000 બારોબાર બૅન્ક ખાતામાં ભરાવી દીધા છે, જેની માહિતી તા. 31-3-2015 સુધી મળી ન હતી.

(4) બૅન્કમાં ભરેલ; પરંતુ રોકડમળમાં નહિ નોંધેલ ચેક ₹ 15,000.

(5) લખેલ અને બૅન્કે ચૂકવેલ; પરંતુ રોકડમેળમાં નહિ નોંધેલ ચેક ₹ 9000.

(6) બૅન્કમાં વટાવેલી લેણીહૂંડી નકરાઈ અને નકરામણી ખર્ચ સાથેની રકમ ₹ 18,030 બૅન્કે પાસબુકમાં નોંધી છે. જે અંગે નગીન રાણાને કોઈ માહિતી મળી નથી.

(7) રોકડમેળની આય બાજુનો સરવાળો ભૂલથી ₹ 3000 ઓછો કરવામાં આવ્યો હતો.

(8) લખેલ; પરંતુ ચુકવણી માટે રજૂ નહિ થયેલ ચેક ₹ 3000.

(9) ભરેલ; પરંતુ બૅન્કમાં જમા નહિ થયેલ ચેક ₹ 6000.

(10) બૅન્કે ₹ 60 બૅન્ક કમિશનના ઉધાર્યા છે, જેની રોકડમેળમાં નોંધ નથી.

તા. 31-3-2015ના રોજનો નગીન રાણાનો બૅન્ક સિલકમેળ

વ્યવહાર નંબર	વિગત	રકમ (₹)	રકમ (₹)
	રોકડમેળ પ્રમાણેની બૅન્ક ખાતાની જમા બાકી (બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ)		(–) 7500
	ઉમેરો : (+)		
(2)	બૅન્કે જમા કરેલ પરંતુ રોકડમેળમાં નહિ નોંધાયેલ વ્યાજ	60	
(3)	ગ્રાહકે બારોબાર બૅન્કમાં ભરાવેલ રકમ	18,000	
(4)	ભરેલ પરંતુ રોકડમેળમાં નહિ નોંધેલ ચેક	15,000	
(7)	રોકડમેળની આય બાજુનો સરવાળો ઓછો કર્યો તેના	3000	
(8)	લખેલ પરંતુ નહિ ચૂકવાયેલ ચેક	3000	(+) 39,060
			(+) 31,560
	બાદ કરો : (–)		
(1)	ભરેલ પરંતુ જમા નહિ થયેલ ચેક	15,000	
(5)	લખેલ પરંતુ રોકડમેળમાં નહિ નોંધેલ ચેક	9000	
(6)	વટાવેલી હૂંડી નકરાઈ તેના	18,030	
(9)	ભરેલ પરંતુ જમા નહિ થયેલ ચેક	6000	
(10)	બૅન્કે ઉધારેલ પરંતુ રોકડમેળમાં નહિ નોંધાયેલ બૅન્ક કમિશન	60	(–) 48,090
	પાસબુક પ્રમાણેની બૅન્ક ખાતાની ઉધાર બાકી (બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ)		**(–) 16,530**

નોંધ : (1) અહીં, શરૂઆતમાં રોકડમેળ પ્રમાણે બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ હોવાથી (–) ઓછાની નિશાની મૂકવામાં આવી છે. (2) છેલ્લે પાસબુક પ્રમાણે બૅન્ક ખાતાની બાકી (–) ઓછાનું ચિહ્ન આવે છે કે જે બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ દર્શાવે છે.

ઉદાહરણ 3 : કૈલાસની પાસબુક પ્રમાણે તા. 31-3-2015ના રોજ તેમની જમા બાકી ₹ 30,000ની હતી, જે રોકડમેળ પ્રમાણેની બૅન્કની બાકી સાથે મળતી ન હતી. પાસબુક અને રોકડમેળ સરખાવતાં નીચે પ્રમાણેની માહિતી પ્રાપ્ત થઈ. તેના પરથી કૈલાસનો બૅન્ક સિલકમેળ તૈયાર કરો.

(1) ₹ 10,000નો ચેક લખેલો અને રોકડમેળમાં નોંધેલો પરંતુ લેણદારોને આપવાનો રહી ગયો હતો. આ ચેક ટેબલના ખાનામાંથી મળ્યો.

(2) ₹ 30,000નો ચેક તા. 28-3-2015ના રોજ ભરવામાં આવ્યો હતો, જે બૅન્કે તા. 1-4-2015ના રોજ જમા આપ્યો છે.

(3) ₹ 20,000 બૅન્કે વીમા-પ્રીમિયમના ચૂકવ્યા છે, જેની જાણ કૈલાસને તા. 2-4-2015ના રોજ થઈ.

(4) એક ગ્રાહકે ₹ 30,000 બૅન્કમાં બારોબાર ભરાવી દીધા છે, જેના અંગે રોકડમેળમાં નોંધ કરવામાં આવી નથી.

(5) બૅન્કે વ્યાજના ₹ 1000 પાસબુકમાં જમા કરેલ છે, જેની નોંધ રોકડમેળમાં કરેલ નથી.

(6) ₹ 60,000નો ચેક જે બૅન્કમાં ભર્યો હતો તે નકરાયો હતો, તેની માહિતી 2-4-2015ના રોજ મળી.

(7) ₹ 10,000ના ચેકો લખેલા પરંતુ તેમાંથી ફક્ત ₹ 8000ના ચેકો જ તા. 31-3-2015 સુધી ચુકવણી માટે રજૂ થયા છે.

(8) ₹ 50,000ના ચેકો બૅન્કમાં ભરેલા જેમાંથી ફક્ત ₹ 30,000ના ચેકો જ બૅન્કે તા. 31-3-2015 સુધીમાં જમા આપ્યા છે.

(9) ₹ 8000નો એક ચેક જે બૅન્કમાં ભરેલો, તેની નોંધ રોકડમેળમાં કરવાની રહી ગઈ છે.

(10) બૅન્કે કૈલાસની પાસબુકમાં બૅન્કચાર્જિસ અને કમિશન પેટે ₹ 2000 ઉધાર્યા છે, જેની નોંધ રોકડમેળમાં દર્શાવાઈ નથી.

તા. 31-3-2015ના રોજનો કૈલાસનો બૅન્ક સિલકમેળ

વ્યવહાર નંબર	વિગત	રકમ (₹)	રકમ (₹)
	પાસબુક મુજબની બૅન્કસિલક		(+) 30,000
	ઉમેરો : (+)		
(2)	ભરેલ પરંતુ જમા નહિ થયેલ ચેક	30,000	
(3)	ચૂકવેલ વીમા-પ્રીમિયમ	20,000	
(6)	નકરાયેલ, પરંતુ રોકડમેળમાં નહિ નોંધેલ ચેક	60,000	
(8)	ભરેલ પરંતુ બૅન્કે જમા નહિ આપેલ ચેકો	20,000	
(10)	બૅન્કચાર્જિસ અને કમિશન	2000	(+) 1,32,000
			(+) 1,62,000
	બાદ કરો : (–)		
(1)	લખેલ અને રોકડમેળમાં નોંધેલ ચેક; પરંતુ લેણદારને નહિ આપેલ ચેક	10,000	
(4)	ગ્રાહકે બારોબાર ખાતામાં ભરેલાં નાણાં	30,000	
(5)	બૅન્ક વ્યાજ, રોકડમેળમાં નહિ નોંધેલ	1000	
(7)	લખેલ પરંતુ રજૂ નહિ થયેલ ચેકો	2000	
(9)	ભરેલ પરંતુ રોકડમેળમાં નહિ નોંધેલ ચેક	8000	(–) 51,000
	રોકડમેળ પ્રમાણે બૅન્કસિલક		**1,11,000**

(8) ઉધાર-જમા ખાનાની પદ્ધતિ કે હિસાબી પદ્ધતિ :

બૅન્ક સિલકમેળ બનાવવાની આ પદ્ધતિમાં રકમના ખાનાના બે ભાગ પાડવામાં આવે છે. ઉધાર અને જમા. અહીં જો રોકડમેળ પ્રમાણેની બૅન્કની ઉધાર બાકી (બૅન્કસિલક) હોય તો ઉધાર ખાનામાં નોંધાય છે અને જમા બાકી (બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ) હોય તો જમા ખાનામાં નોંધાય છે. તેવી જ રીતે પાસબુક પ્રમાણેની બૅન્કની જમા બાકી (બૅન્કસિલક) જમા ખાનામાં અને પાસબુક પ્રમાણેની બૅન્કની ઉધાર બાકી (બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ) ઉધાર ખાનામાં નોંધાય છે.

હવે, બંને ચોપડા એટલે કે રોકડમેળ અને પાસબુક તપાસવામાં આવશે અને તફાવત શોધવામાં આવશે. જો તફાવતની રકમ ખરેખર કરેલ નોંધમાં ઉધાર કરી હોય તો બૅન્કસિલકમેળમાં તે જમા ખાનામાં નોંધવામાં આવશે અને જો તફાવતની રકમ ખરેખર કરેલ નોંધમાં જમા કરી હોય તો બૅન્ક સિલકમેળમાં તે ઉધાર ખાનામાં નોંધવામાં આવશે. આમ કરવાથી ખરેખર કરેલ નોંધની વિરુદ્ધ અસર બૅન્ક સિલકમેળમાં નોંધાશે અને રોકડમેળ અને પાસબુક પ્રમાણેની બૅન્કની બાકી વચ્ચેનો તફાવત કયા કારણોને લીધે આવ્યો તે જાણી શકાશે.

રોકડમેળમાં અને પાસબુકમાં નોંધાયેલ વ્યવહારોમાં તફાવતની અસર બૅન્ક સિલકમેળમાં જમા કે ઉધાર કયા ખાનામાં લખાય છે તે નક્કી કરવા માટે નીચેની બાબતો યાદ રાખો :

ક્રમ	તફાવતનો વ્યવહાર	બૅન્ક સિલકમેળમાં અસર	
		ઉધાર	જમા
(1)	ગ્રાહકો પાસેથી મળેલ અને બૅન્કમાં ભરેલ પરંતુ બૅન્કે વસૂલ નહિ કરેલ ચેક. **સમજૂતી :** આ વ્યવહાર રોકડમેળની ઉધાર બાજુ નોંધેલ છે; પરંતુ, બૅન્કે ચેક વસૂલ નહિ કરેલ હોવાથી પાસબુકમાં જમા થયેલ નથી, માટે બૅન્ક સિલકમેળમાં જમા ખાનામાં લખો.		✓
(2)	બૅન્કે વેપારી વતી કરેલ ચુકવણી, જે રોકડમેળમાં નોંધાયેલ નથી. **સમજૂતી :** આ વ્યવહાર પાસબુકમાં ઉધારેલ છે; પરંતુ રોકડમેળની વ્યય એટલે કે જમા બાજુ નોંધેલ નથી, માટે બૅન્ક સિલકમેળના જમા ખાનામાં લખો.		✓
(3)	ગ્રાહકો પાસેથી મળેલ પરંતુ બૅન્કમાં નહિ ભરેલ ચેક		✓
(4)	બૅન્કે પાસબુકમાં ઉધારેલ કે વસૂલ કરેલ બૅન્જચાર્જિસ, રોકડમેળમાં નોંધેલ નથી.		✓
(5)	બૅન્કમાં ભરેલ ચેક નકરાયેલ, રોકડમેળમાં નકરામણીની નોંધ કરેલ નથી.		✓
(6)	બૅન્કે વેપારી વતી ચૂકવેલ દેવીહૂંડી, જેની નોંધ રોકડમેળમાં થયેલ નથી.		✓
(7)	બૅન્કે આપેલ વ્યાજ, રોકડમેળમાં બે વખત નોંધાયેલ છે.		✓
(8)	બૅન્કે વસૂલ કરેલ બૅન્કચાર્જિસ ભૂલથી રોકડમેળમાં આય બાજુ નોંધેલ છે.		✓ (બેવડી રકમ)
(9)	રોકડમેળની આય બાજુ વધારે લેવાયેલ સરવાળો		✓
(10)	પાસબુકમાં ઉધાર બાજુ વધારે લેવાયેલ સરવાળો		✓
(11)	રોકડમેળની વ્યય બાજુનો સરવાળો ઓછો હોય		✓
(12)	પાસબુકની જમા બાજુનો સરવાળો ઓછો હોય		✓

ક્રમ	તફાવતનો વ્યવહાર	બૅન્ક સિલકમેળમાં અસર	
		ઉધાર	જમા
(13)	બૅન્કમાં વટાવેલ અને પાક્યા તારીખે નકરાયેલ હૂંડી જે રોકડમેળમાં નોંધાયેલ નથી.		✓
(14)	બૅન્કમાં રજૂ થયેલ પરંતુ રોકડમેળમાં નહીં નોંધેલ ચેક		✓
(15)	લેણદારોને કે ખર્ચ ચૂકવવા માટે લખેલ પરંતુ બૅન્કમાં રજૂ નહિ થયેલ ચેક; **સમજૂતી :** આ વ્યવહાર રોકડમેળની જમા બાજુ નોંધેલ છે; પરંતુ, બૅન્કે આ ચેક ચૂકવેલ નહિ હોવાથી પાસબુકમાં ઉધારેલ નથી, માટે બૅન્ક સિલકમેળમાં ઉધાર ખાનામાં લખો.	✓	
(16)	બૅન્કે વેપારીવતી વસૂલ કરેલ અને પાસબુકમાં જમા કરેલ રકમ, રોકડમેળમાં નોંધાયેલ નથી. **સમજૂતી :** આ વ્યવહારની રકમ પાસબુકમાં જમા કરેલ છે; પરંતુ રોકડમેળની આય એટલે કે ઉધાર બાજુ નોંધેલ નથી માટે બૅન્ક સિલકમેળના ઉધાર ખાનામાં લખો.	✓	
(17)	ગ્રાહકે વેપારીના બૅન્ક ખાતામાં બારોબાર ભરેલ રકમ જે રોકડમેળમાં નોંધાયેલ નથી. **સમજૂતી :** આ વ્યવહાર પાસબુકમાં જમા થયેલ છે; પરંતુ રોકડમેળની આય એટલે કે ઉધાર બાજુ નોંધેલ નથી માટે બૅન્ક સિલકમેળના ઉધાર ખાનામાં લખો.	✓	
(18)	લખેલ પરંતુ આપવાના રહી ગયેલ ચેક	✓	
(19)	બૅન્કે પાસબુકમાં જમા કરેલ કે આપેલ બૅન્ક વ્યાજ, રોકડમેળમાં નોંધેલ નથી.	✓	
(20)	લખેલ પરંતુ બૅન્કે નહિ ચૂકવેલ કે નકરાયેલ ચેક, નકરામણીની નોંધ રોકડમેળમાં થયેલ નથી.	✓	
(21)	બૅન્કે વેપારી વતી વસૂલ કરેલ લેણીહૂંડી, જે રોકડમેળમાં નોંધાયેલ નથી.	✓	
(22)	બૅન્કે વસૂલ કરેલ બૅન્કચાર્જિસ રોકડમેળમાં બે વખત નોંધાયેલ છે.	✓	
(23)	બૅન્કે જતા કરેલ બૅન્કચાર્જિસની નોંધ પાસબુકમાં થયેલ છે; પરંતુ રોકડમેળમાં નોંધેલ નથી.	✓	
(24)	બૅન્કે જમા કરેલ વ્યાજ ભૂલથી રોકડમેળમાં વ્યય બાજુ નોંધેલ છે.	✓ (બેવડી રકમ)	
(25)	રોકડમેળની વ્યય બાજુ વધારે લેવાયેલ સરવાળો	✓	
(26)	પાસબુકમાં જમા બાજુ વધારે લેવાયેલ સરવાળો	✓	
(27)	રોકડમેળની આય બાજુનો સરવાળો ઓછો હોય	✓	
(28)	પાસબુકની ઉધાર બાજુનો સરવાળો ઓછો હોય	✓	
(29)	બૅન્કમાં જમા થયેલ પરંતુ રોકડમેળમાં નહીં નોંધેલ ચેક	✓	

ઉદાહરણ 4 : ઉદાહરણ 2ને ઉધાર-જમા ખાનાની પદ્ધતિથી ગણો.

તા. 31-3-2015ના રોજનો નગીન રાણાનો બૅન્ક સિલકમેળ

વ્યવહાર નંબર	વિગત	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
	રોકડમેળ પ્રમાણેની જમા બાકી (બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ)		7500
(1)	ભરેલ પરંતુ પાસબુકમાં જમા નહિ થયેલ ચેક		15,000
(2)	બૅન્કમાં જમા કરેલ પરંતુ રોકડમેળમાં નહિ નોંધાયેલ વ્યાજ	60	
(3)	ગ્રાહકે બારોબાર બૅન્કમાં ભરાવેલ રકમ	18,000	
(4)	ભરેલ પરંતુ રોકડમેળમાં નહિ નોંધેલ ચેક	15,000	
(5)	લખેલ પરંતુ રોકડમેળમાં નહિ નોંધેલ ચેક		9000
(6)	વટાવેલી હૂંડી નકરાઈ તેના		18,030
(7)	રોકડમેળની આય બાજુનો સરવાળો ઓછો કર્યો તેના	3000	
(8)	લખેલ પરંતુ નહિ ચૂકવાયેલ ચેક	3000	
(9)	ભરેલ પરંતુ જમા નહિ થયેલ ચેક		6000
(10)	બૅન્કે ઉધારેલ પરંતુ રોકડમેળમાં નહિ નોંધાયેલ બૅન્ક કમિશન		60
	પાસબુક પ્રમાણેની ઉધાર બાકી (બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ)	16,530	
		55,590	**55,590**

સમજૂતી :

વ્યવહાર 1 : ચેક પાસબુકમાં જમા થયેલ નથી માટે બૅન્ક સિલકમેળના જમા ખાનામાં લખો.

વ્યવહાર 2 : બૅન્કે આપેલ વ્યાજ પાસબુકમાં જમા થયેલ છે. જે વેપારી માટે આવક હોવાથી રોકડમેળના બૅન્ક ખાનામાં ઉધારેલ નથી. માટે બૅન્ક સિલકમેળના ઉધાર ખાનામાં વ્યવહાર નોંધો.

વ્યવહાર 3 : ગ્રાહકે બારોબાર વેપારીના બૅન્ક ખાતામાં રોકડ જમા કરાવેલ છે. જે પાસબુકમાં બૅન્કે જમા કરેલ છે; પરંતુ રોકડમેળના બૅન્ક ખાનામાં ઉધારેલ નથી, તેથી બૅન્ક સિલકમેળના ઉધાર ખાનામાં વ્યવહાર નોંધો.

વ્યવહાર 4 : બૅન્કમાં ભરેલ ચેકની નોંધ પાસબુકમાં જમા બાજુ થયેલ હશે જ; પરંતુ રોકડમેળના બૅન્ક ખાનામાં મળેલ ચેક ઉધારવાનો રહી ગયેલ હોવાથી બૅન્ક સિલકમેળના ઉધાર ખાનામાં વ્યવહાર નોંધો.

વ્યવહાર 5 : લખેલ ચેક એટલે કે ચેક દ્વારા કરેલ ચુકવણી પાસબુકમાં ઉધરાઈ ગયેલ હશે; પરંતુ રોકડમેળના બૅન્ક ખાનાંમાં જમા કરવાના ભુલાઈ ગયેલ હોવાથી બૅન્ક સિલકમેળના જમા ખાનામાં વ્યવહાર નોંધો.

વ્યવહાર 6 : વટાવેલ હૂંડી નકરાય કે તરત જ બૅન્ક પાસબુકમાં વેપારીનું ખાતું ઉધારે છે (સિલક ઓછી કરે છે) જ્યારે આ વ્યવહાર રોકડમેળની જમા બાજુ બૅન્ક ખાનામાં નોંધેલ ન હોવાથી બૅન્ક સિલકમેળના જમા ખાનામાં વ્યવહાર નોંધો.

વ્યવહાર 7 : રોકડમેળની આય એટલે કે ઉધાર બાજુનો સરવાળો ઓછો છે તે ભૂલ સુધારવા ઉધાર બાજુનો જ સરવાળો વધારવો પડે તેથી બૅન્ક સિલકમેળના ઉધાર ખાનામાં વ્યવહાર નોંધો.

વ્યવહાર 8 : લખેલ ચેક એટલે કે લેણદારોને ચેકથી કરેલ ચુકવણી રોકડમેળમાં જમા થયેલ હશે; પરંતુ પાસબુકની ઉધાર બાજુ બૅન્ક ખાનામાં નોંધેલ ન હોવાથી બૅન્ક સિલકમેળના ઉધાર ખાનામાં વ્યવહાર નોંધો :

વ્યવહાર 9 : બૅન્કમાં ભરેલ ચેક રોકડમેળની આય બાજુ (ઉધાર બાજુ) નોંધેલ હશે જ; પરંતુ બૅન્કમાં એટલે કે પાસબુકમાં જમા થયેલ ન હોવાથી બૅન્ક સિલકમેળમાં જમા ખાનામાં વ્યવહાર નોંધો.

વ્યવહાર 10 : બૅન્કે ઉધારેલ કમિશન ખર્ચ છે જે રોકડમેળની જમા બાજુ બૅન્ક ખાનામાં નોંધાયેલ ન હોવાથી બૅન્ક સિલકમેળના જમા ખાનામાં વ્યવહાર નોંધો.

ઉદાહરણ 5 : ઉદાહરણ નં. 3 માટે ઉધાર-જમા ખાનાની પદ્ધતિથી ગણો.

તા. 31-3-2015ના રોજનો કૈલાસનો બૅન્ક સિલકમેળ

વ્યવહાર નંબર	વિગત	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
	પાસબુક પ્રમાણેની જમા બાકી (બૅન્કસિલક)		30,000
(1)	ચેક લખેલ પરંતુ લેણદારને આપેલ નહિ.	10,000	
(2)	ચેક ભરેલ પરંતુ બૅન્કમાં તા. 28-3-2015 સુધી જમા ન થયેલ ચેક		30,000
(3)	બૅન્કે ચૂકવેલ વીમા-પ્રીમિયમ, જે રોકડમેળમાં નોંધાયેલ નથી.		20,000
(4)	ગ્રાહકે બૅન્કમાં બારોબાર ભરાવેલ; પરંતુ રોકડમેળમાં નહિ નોંધાયેલ રકમ	30,000	
(5)	પાસબુકમાં જમા કરેલ બૅન્ક વ્યાજ, જે રોકડમેળમાં નોંધાયેલ નથી.	1000	
(6)	ભરેલ ચેક નકરાયાની નોંધ રોકડમેળમાં કરેલ નથી.		60,000
(7)	લખેલ પરંતુ ચુકવણી માટે રજૂ નહિ થયેલ ચેક	2000	
(8)	ભરેલ પરંતુ જમા નહિ થયેલ ચેક		20,000
(9)	ભરેલ પરંતુ રોકડમેળમાં નહિ નોંધેલ ચેક	8000	
(10)	બૅન્કે ઉધારેલ બૅન્કચાર્જિસ, જે રોકડમેળમાં નોંધાયા નથી.		2000
	રોકડમેળ પ્રમાણેની ઉધાર બાકી (બૅન્કસિલક)	1,11,000	
		1,62,000	**1,62,000**

ઉદાહરણ 6 : ઋચાની રોકડમેળ પ્રમાણે તા. 28-2-2015ના રોજ બૅન્કસિલક ₹ 10,000 હતી, જે પાસબુક પ્રમાણેની બૅન્કની બાકી સાથે મળતી ન હતી. નીચેની માહિતી પરથી ઋચાનો બૅન્ક સિલકમેળ તૈયાર કરો.

(1) ₹ 10,000ના ચેક બૅન્કમાં ભરેલા, જેમાંથી ₹ 4000ના ચેક તા. 28-2-2015 સુધી બૅન્કમાં જમા થયેલ છે.

(2) ₹ 4000નો એક ચેક લખેલો અને રોકડમેળમાં નોંધેલ; પરંતુ લેણદારને આપવાનો જ રહી ગયો છે.

(3) ₹ 12,000 બૅન્કે વીમા-પ્રીમિયમના ચૂકવ્યા છે, જેની નોંધ રોકડમેળમાં કરવામાં આવી નથી.

(4) એક ગ્રાહકે ઋચાના બૅન્ક ખાતામાં ₹ 20,000 બારોબાર જમા કરાવી દીધેલ, જેની જાણકારી ઋચાને તા. 1-3-2015ના રોજ મળી.

(5) બૅન્કે નોંધેલ બૅન્કચાર્જિસના ₹ 100 રોકડમેળમાં ભૂલથી બે વાર નોંધાઈ ગયા છે.

(6) ₹ 6000નો ચેક તા. 27-2-2015ના રોજ બૅન્કમાં ભરેલ, તે નકરાયો, જેની માહિતી ઋચાને તા. 3-3-2015ના રોજ મળી.

(7) ₹ 8000ના ચેક લખેલા, જેમાંથી ₹ 2000ના ચેક તા. 1-3-2015ના રોજ બૅન્કમાં રજૂ થયા હતા.

(8) ₹ 4000નો ચેક બૅન્કમાં ભરેલ; પરંતુ તેની નોંધ રોકડમેળમાં કરવામાં આવી નથી. આ ચેક તા. 28-2-2015 સુધી બૅન્ક દ્વારા વસૂલ થયેલ નથી.

(9) બૅન્કે પાસબુકમાં ₹ 200 બૅન્કવ્યાજના જમા કર્યા છે અને બૅન્કચાર્જિસના ₹ 100 ઉધાર્યા છે.

(10) રોકડમેળની આયબાજુનો સરવાળો ભૂલથી ₹ 4000 વધારે લેવાઈ ગયો છે.

(11) ₹ 5000ની લેણીહૂંડી બૅન્કમાં વટાવેલ જે તા. 26-2-2015ના રોજ નકરાયેલ અને બૅન્કે નકરામણી ખર્ચ ₹ 50 સહિત પાસબુકમાં ઉધાર્યા છે; પરંતુ હૂંડી નકારાયાની નોંધ તા. 28-2-2015 સુધી રોકડમેળમાં થયેલ નથી.

(12) એક માસ બાદ પાકતી ₹ 3000ની દેવીહૂંડી બૅન્ક મારફત ₹ 100ના રિબેટથી 28-2-2015ના રોજ ચૂકવેલ જેની નોંધ રોકડમેળમાં થયેલ નથી.

જવાબ : **તા. 28-2-2015ના રોજનો ઋચાનો બૅન્ક સિલકમેળ**

વ્યવહાર નંબર	વિગત	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
	રોકડમેળ પ્રમાણે બૅન્કસિલક	10,000	
(1)	બૅન્કમાં ભરેલ પરંતુ જમા નહિ થયેલ ચેક		6000
(2)	લખેલ અને રોકડમેળમાં નોંધેલ પરંતુ લેણદારને આપવાનો રહી ગયેલ ચેક	4000	
(3)	બૅન્કે ચૂકવેલ વીમા-પ્રીમિયમ, રોકડમેળમાં નોંધેલ નથી.		12,000
(4)	ગ્રાહકે બૅન્કમાં બારોબાર ભરેલ રકમ	20,000	
(5)	રોકડમેળમાં બે વખત નોંધાયેલ બૅન્કચાર્જિસ	100	
(6)	બૅન્કમાં ભરેલ પરંતુ નકરાયેલ ચેક નકરામણીની નોંધ રોકડમેળમાં થયેલ નથી.		6000
(7)	લખેલ પરંતુ રજૂ નહિ થયેલ ચેક	2000	
(8)	**સમજૂતી :** આ વ્યવહારની નોંધ થશે નહિ, કારણ કે આ વ્યવહારની નોંધ તા. 28-2-2015 સુધી રોકડમેળ અને પાસબુક બંનેમાં થયેલ નથી તેથી બૅન્ક સિલકમેળમાં નોંધાશે નહિ.		
(9)	બૅન્કે જમા કરેલ બૅન્ક વ્યાજ, રોકડમેળમાં નોંધેલ નથી.	200	
	બૅન્કે ઉધારેલ બૅન્કચાર્જિસ, રોકડમેળમાં નોંધેલ નથી.		100
(10)	રોકડમેળની આયબાજુ ભૂલથી વધારે લેવાયેલ સરવાળો		4000
(11)	બૅન્કમાં વટાવેલ લેણીહૂંડી નકરાયેલ, જેની નોંધ રોકડમેળમાં થયેલ નથી.		5050
(12)	બૅન્ક મારફત ચૂકવેલ દેવીહૂંડી, રોકડમેળમાં નોંધાયેલ નથી.		2900
	પાસબુક પ્રમાણે બૅન્કસિલક		250
		36,300	**36,300**

ઉદાહરણ 7 : નીચેની માહિતી પરથી ફૈઝલનો જુલાઈ 2015નો બૅન્ક સિલકમેળ તૈયાર કરો :

(1) રોકડમેળ મુજબ બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ (તા. 31-7-2015) ₹ 2500
પાસબુક મુજબ બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ (તા. 1-7-2015) ₹ 2000

(2) બૅન્કમાં ભરેલ ચેક અને તેમને પાસબુકમાં જમા કર્યાની માહિતી નીચે મુજબ છે :

રકમ (₹)	બૅન્કમાં ચેક ભર્યા તારીખ	પાસબુકમાં જમા કર્યા તારીખ
6000	2-7-2015	3-7-2015
500	24-7-2015	26-7-2015
1000	26-7-2015	1-8-2015
3000	30-7-2015	3-8-2015

(3) લખેલ અને બૅન્કમાં રજૂ થયેલ ચેકની માહિતી નીચે મુજબ છે :

રકમ (₹)	ચેક લખ્યા તારીખ	બૅન્કમાં રજૂ થયા તારીખ
400	25-7-2015	31-7-2015
1800	27-7-2015	2-8-2015
12,000	28-7-2015	28-7-2015
7500	31-7-2015	1-8-2015

(4) બૅન્કે જમા કરેલ વ્યાજ ₹ 300 રોકડમેળમાં ભૂલથી વ્યય બાજુ નોંધાયેલ છે.

(5) ફૈઝલ વતી બૅન્કે ડિવિડન્ડના ₹ 800 વસૂલ કર્યા છે, જેની નોંધ રોકડમેળમાં કરવાની બાકી છે.

(6) ઓવરડ્રાફ્ટના વ્યાજના ₹ 100 બૅન્કે પાસબુકમાં નોંધેલ પરંતુ આ વ્યવહારની નોંધ રોકડમેળમાં થયેલ નથી.

(7) ચેક દ્વારા કરેલ વેચાણના ₹ 1200 બૅન્કે ફૈઝલના અંગત બૅન્ક ખાતામાં નોંધેલ છે.

(8) ફૈઝલની વિનંતીથી બૅન્કે ઉધારેલ બૅન્કચાર્જિસ ₹ 120 પરત કરેલ છે, જે પાસબુકમાં જમા કરેલ જેની નોંધ રોકડમેળમાં થયેલ નથી.

(9) લખેલ ચેકમાં સહી કરવાનું ભૂલાઈ ગયેલ હોવાથી બૅન્કે ₹ 3000નો ચેક ફૈઝલને પરત કરેલ છે.

(10) બૅન્કમાં વસૂલાત માટે મોકલેલ હૂંડીના ₹ 4000 બૅન્કે વસૂલ કરેલ છે, જેની નોંધ રોકડમેળમાં કરવાની બાકી છે.

જવાબ :

તા. 31-7-2015ના રોજનો ફૈઝલનો બૅન્ક સિલકમેળ

વ્યવહાર નંબર	વિગત	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
(1)	રોકડમેળ મુજબ બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ		2500
(2)	બૅન્કમાં ભરેલ પરંતુ જમા નહિ થયેલ ચેક (₹ 1000 + ₹ 3000)		4000
(3)	લખેલ પરંતુ રજૂ નહિ થયેલ ચેક (₹ 1800 + ₹ 7500)	9300	
(4)	બૅન્કે જમા કરેલ વ્યાજ ₹ 300 ભૂલથી રોકડમેળમાં વ્યય બાજુ નોંધેલ	600	
(5)	બૅન્કે વસૂલ કરેલ ડિવિડન્ડ, રોકડમેળમાં નોંધેલ નથી.	800	
(6)	બૅન્કે ઉધારેલ ઓવરડ્રાફ્ટનું વ્યાજ રોકડમેળમાં નોંધેલ નથી.		100
(7)	બૅન્કે ધંધાના ખાતામાં જમા નહિ કરેલ ચેક		1200
(8)	બૅન્કે જમા કરેલ બૅન્કચાર્જિસ, રોકડમેળમાં નોંધેલ નથી.	120	
(9)	બૅન્કે પરત કરેલ લખેલ ચેક	3000	
(10)	બૅન્કે વસૂલ કરેલ હૂંડી, રોકડમેળમાં નોંધાયેલ નથી.	4000	
	પાસબુક પ્રમાણે બૅન્કસિલક		10,020
		17,820	**17,820**

ઉદાહરણ 8 : નીચેની માહિતી પરથી પાર્થનો તા. 31-12-2015ના રોજનો બૅન્ક સિલકમેળ તૈયાર કરો.

(1) બૅન્કમાં ભરેલ પરંતુ વસૂલ નહિ થયેલ ચેક ₹ 30,000.

(2) લખેલ પરંતુ બૅન્કમાં રજૂ નહિ થયેલ ચેક ₹ 15,000.

(3) મળેલ ચેક રોકડમેળમાં નોંધેલ છે; પરંતુ બૅન્કમાં ભરવા માટે મોકલેલ નથી, ₹ 20,000.

(4) બૅન્કમાં ભરેલ ચેક નકરાયેલ, જેની નોંધ રોકડમેળમાં થયેલ નથી, ₹ 2400.

(5) બૅન્કે વસૂલ કરેલ રોકાણો પરનું વ્યાજ ₹ 700, રોકડમેળમાં નોંધેલ નથી.

(6) પાર્થની સૂચના મુજબ બૅન્કે ચૂકવેલ ડીમેટ ચાર્જિસ ₹ 400, રોકડમેળમાં નોંધાયેલ નથી.

(7) રોકડ ખરીદીની નોંધ રોકડમેળની જાવક બાજુ બૅન્ક ખાનામાં નોંધેલ ₹ 5000.

(8) લખેલ પરંતુ લેણદારને આપવાનો રહી ગયેલ ચેક ₹ 7000.

(9) પાર્થે તેના અંગત બૅન્ક ખાતામાંથી લખેલ ચેક બૅન્કે ધંધાના બૅન્ક ખાતામાં ઉધારેલ છે, ₹ 8100.

(10) રોકડમેળની વ્યય બાજુ બૅન્ક ખાનાનો વધારે લેવાયેલ સરવાળો ₹ 900.

(11) ₹ 2700નો લખેલ ચેક ટેક્નિકલ કારણોસર નકરાયેલ. ચેક નકરાયાની નોંધ રોકડમેળમાં થયેલ નથી.

(12) બૅન્કે જમા કરેલ વ્યાજ ₹ 500 અને ઉધારેલ કમિશન ₹ 100, રોકડમેળમાં નોંધેલ નથી.

તા. 31-12-2015ના રોજ પાર્થની પાસબુક ₹ 2000 ઓવરડ્રાફ્ટ દર્શાવતી હતી.

જવાબ : **તા. 31-12-2015ના રોજનો પાર્થનો બૅન્ક સિલકમેળ**

વ્યવહાર નંબર	વિગત	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
	પાસબુક મુજબ બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ	2000	
(1)	ભરેલ પરંતુ વસૂલ નહિ થયેલ ચેક		30,000
(2)	લખેલ પરંતુ રજૂ નહિ થયેલ ચેક	15,000	
(3)	મળેલ ચેક, બૅન્કમાં ભરેલ નથી		20,000
(4)	બૅન્કમાં ભરેલ ચેક નકરાયેલ, જે રોકડમેળમાં નોંધેલ નથી.		2400
(5)	બૅન્કે વસૂલ કરેલ રોકાણોનું વ્યાજ, રોકડમેળમાં નોંધેલ નથી.	700	
(6)	બૅન્કે ચૂકવેલ ડીમેટ ચાર્જિસ, રોકડમેળમાં નોંધાયેલ નથી.		400
(7)	રોકડ ખરીદી ભૂલથી રોકડમેળની જાવક બાજુ બૅન્ક ખાનામાં નોંધેલ	5000	
(8)	લખેલ પરંતુ લેણદારને આપવાનો રહી ગયેલ ચેક	7000	
(9)	અંગત ખાતામાંથી લખેલ ચેક બૅન્કે ભૂલથી ધંધાના ખાતામાં ઉધારેલ		8100
(10)	રોકડમેળની વ્યય બાજુ વધારે લેવાયેલ સરવાળો	900	
(11)	લખેલ ચેક ટેક્નિકલ કારણોસર નકરાયેલ જેની નોંધ રોકડમેળમાં થયેલ નથી.	2700	
(12)	બૅન્કે જમા કરેલ વ્યાજ રોકડમેળમાં નોંધાયેલ નથી.	500	
	બૅન્કે ઉધારેલ કમિશન, રોકડમેળમાં નોંધાયેલ નથી.		100
	રોકડમેળ પ્રમાણે બૅન્કસિલક	27,200	
		61,000	**61,000**

9. રોકડમેળ અને પાસબુકની તારીજ પરથી બૅન્ક સિલકમેળ તૈયાર કરવો (Preparation of Bank Reconciliation Statement from Abstracts of Cash Book and Pass Book)

જ્યારે કોઈ એક જ સમય માટે રોકડમેળ અને પાસબુકમાં નોંધાયેલ વ્યવહારોની તારીજ આપેલ હોય ત્યારે સૌપ્રથમ બંને ચોપડાઓના વ્યવહારો સરખાવવામાં આવે છે. જે વ્યવહારો રોકડમેળ અને પાસબુક બંનેમાં આપેલ તારીજમાં નોંધાયેલ હોય તો તે વ્યવહારના કારણે કોઈ તફાવત ઉદ્‌ભવતો નથી. તેથી તે વ્યવહારોની નોંધ બૅન્ક સિલકમેળમાં થશે નહિ. જો કોઈ વ્યવહાર એક ચોપડે નોંધાયો હોય અને અન્ય ચોપડે નોંધાયો ન હોય તો તે તફાવતનું કારણ બને છે અને તેની નોંધ બૅન્ક સિલકમેળમાં કરવામાં આવે છે. **જે વ્યવહાર રોકડમેળમાં ઉધારેલ હોય પરંતુ પાસબુકમાં જમા કરેલ ન હોય તો તે વ્યવહાર બૅન્ક સિલકમેળમાં જમા ખાનામાં તે રકમથી નોંધવામાં આવે છે. તે જ રીતે જે વ્યવહાર રોકડમેળમાં જમા કરેલ હોય પરંતુ પાસબુકમાં ઉધારેલ ન હોય તો બૅન્ક સિલકમેળમાં ઉધાર ખાનામાં તે રકમથી નોંધ કરવામાં આવે છે.**

રોકડમળ અને પાસબુકની માહિતી પરથી તફાવત કેવી રીતે શોધી શકાય અને તેના પરથી બૅન્ક સિલકમેળ કેવી રીતે તૈયાર કરી શકાય તે ઉદાહરણ લઈને સમજીએ.

ઉદાહરણ 9 : નીચે આપેલી માહિતી પરથી નિશાંતનો એપ્રિલ 2016નો બૅન્ક સિલકમેળ તૈયાર કરો.

રોકડમેળ (બૅન્ક ખાનું)

ઉધાર જમા

તારીખ	વિગત (આય/આવક)	પહોંચ નંબર	ખા. પા.	રકમ (₹)	તારીખ	વિગત (જાવક/વ્યય)	વાઉચર નંબર	ખા. પા.	રકમ (₹)
2016					2016				
એપ્રિલ 1	બાકી આગળ લાવ્યા			4000	એપ્રિલ 2	પગાર ખાતે			2000
10	તેજ ખાતે			12,000		(પ્રિયાને ચેક આપ્યો)			
15	રીયા ખાતે			3000	5	મૂકેશ ખાતે			1000
26	હિતેશ ખાતે			200	12	સુનિલ ખાતે			1600
					20	કમિશન ખાતે			200
						(કિશનને ચેક આપ્યો)			
					24	ગુરમિત ખાતે			4000
					29	જાનકી ખાતે			2000
					30	બાકી આગળ લઈ ગયા			8400
				19,200					**19,200**
2016 મે 1	બાકી આગળ લાવ્યા			8400					

બૅન્ક પાસબુક

તારીખ	વિગત	ઉધાર (₹)	જમા (₹)	બાકી (₹)
2016				
એપ્રિલ 1	બાકી આગળ લાવ્યા	–	4000	4000
3	પ્રિયા ખાતે	2000	–	2000
12	તેજ ખાતે	–	12,000	14,000
14	સુનિલ ખાતે	1600	–	12,400
20	બૅન્ક ચાર્જિસ	20	–	12,380
23	આદિત્ય ખાતે	–	6000	18,380
29	જાનકી ખાતે	2000	–	16,380
30	ન્યૂ ઇન્ડિયા ઇન્સ્યોરન્સ	10,000	–	6380
30	બાકી આગળ લઈ ગયા	6380	–	–
		22,000	**22,000**	–
મે 1	બાકી આગળ લાવ્યા		6380	6380

જવાબ :

તા. 30-4-2016ના રોજનો નિશાંતનો બૅન્ક સિલકમેળ

અનુક્રમ નંબર	વિગત	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
	રોકડમેળ મુજબ બૅન્કસિલક	8400	
(1)	બૅન્કમાં ભરેલ પરંતુ જમા નહિ થયેલ ચેક		
	રીયા 3000		
	હિતેશ 200		3200
(2)	લખેલ પરંતુ રજૂ નહિ થયેલ ચેક		
	મૂકેશ 1000		
	કમિશન (કિશન) 200		
	ગુરમિત 4000	5200	
(3)	બૅન્કચાર્જિસ, રોકડમેળમાં નહિ નોંધેલ		20
(4)	બૅન્કે ચૂકવેલ વીમા-પ્રીમિયમ, રોકડમેળમાં નહિ નોંધેલ		10,000
(5)	આદિત્યએ બારોબાર બૅન્કમાં ભરેલ રકમ રોકડમેળમાં નોંધેલ નથી	6000	
	પાસબુક પ્રમાણે બૅન્કસિલક		6380
		19,600	**19,600**

સમજૂતી :

(1) એપ્રિલ માસનો બૅન્ક સિલકમેળ તૈયાર કરવાનો હોવાથી માર્ચ મહિનાના અંતે એટલે કે તા. 31-3-2015ના એટલે કે તા. 1-4-2015ના રોજની રોકડમેળ કે પાસબુક મુજબની બાકીથી બૅન્ક સિલકમેળની શરૂઆત કરી શકાય. અહીં રોકડમેળ મુજબ બૅન્કસિલકથી બૅન્ક સિલકમેળની શરૂઆત કરેલ છે.

(2) રોકડમેળની આય બાજુ વર્તુળ કરેલ રકમ પાસબુકમાં જમા થયેલ નથી, જે બૅન્કમાં ભરેલ પરંતુ જમા નહિ થયેલ ચેક તરીકે બૅન્ક સિલકમેળમાં જમા ખાનામાં નોંધાશે. ₹ 3000 + ₹ 200 = ₹ 3200.

(3) રોકડમેળની વ્યય બાજુ વર્તુળ કરેલ રકમ પાસબુકમાં ઉધારેલ નથી જે લખેલ પરંતુ બૅન્કમાં રજૂ નહિ થયેલ ચેક દર્શાવે છે. જે પાસબુકમાં ઉધારેલ નથી તેથી બૅન્ક સિલકમેળમાં ઉધારનાં ખાનામાં ₹ 1000 + ₹ 200 + ₹ 4000 = ₹ 5200

(4) પાસબુકમાં ઉધાર ખાનામાં વર્તુળ કરેલ રકમ બૅન્કચાર્જિસ ₹ 20 અને બૅન્કે ન્યૂ ઇન્ડિયા ઇન્સ્યોરન્સને ચૂકવેલ ₹ 10,000 દર્શાવે છે જે રોકડમેળની વ્યય બાજુ એટલે કે જમા કરેલ નથી તેથી આ વ્યવહારો બૅન્ક સિલકમેળમાં જમા ખાનામાં નોંધાશે.

(5) પાસબુકમાં જમા ખાનામાં વર્તુળ કરેલ રકમ ₹ 6000 ગ્રાહકે બારોબાર બૅન્કમાં ભરેલ રકમની છે જે રોકડમેળની આય બાજુ એટલે કે ઉધાર બાજુ નોંધાયેલ નથી તેથી બૅન્ક સિલકમેળમાં વ્યવહાર ઉધાર ખાનામાં નોંધાશે.

(6) બૅન્ક સિલકમેળની ઉધાર અને જમા બાજુનો તફાવત જમા ખાનામાં પાસબુક મુજબ બૅન્કસિલક ₹ 6380 દર્શાવે છે, જે પાસબુકની તારીજ મુજબની બૅન્કસિલક છે.

ઉદાહરણ 10 : નીચેની માહિતી પરથી દિનેશનો બૅન્ક સિલકમેળ તૈયાર કરો.

બૅન્ક પાસબુક

તારીખ	વિગત	ઉધાર (₹)	જમા (₹)	બાકી (₹)
2016				
જાન્યુ. 1	બાકી આગળ લાવ્યા	–	6000	6000
3	કવિશા ખાતે	1500	–	4500
4	અમિત ખાતે	–	9000	13,500
7	જયા ખાતે	3000	–	10,500
8	વિરાટ ખાતે	1740	–	8760
13	વિપુલ ખાતે	–	6000	14,760
15	યશ ખાતે	30,000	–	(–15,240)
18	ગુજરાત વીજ કંપની ખાતે	4200	–	(–19,440)
24	ઈવા ખાતે	18,000	–	(–37,440)
30	બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ વ્યાજ ખાતે	120	–	(–37,560)
31	ડિવિડન્ડ ખાતે	–	150	(–37,410)
31	બાકી આગળ લઈ ગયા	–	37,410	(–37,410)
		58,560	**58,560**	–

રોકડમેળ (બૅન્ક ખાતું)

ઉધાર જમા

તારીખ	વિગત (આય/આવક)	પહોંચ નંબર	ખા. પા.	રકમ (₹)	તારીખ	વિગત (જાવક/વ્યય)	વાઉચર નંબર	ખા. પા.	રકમ (₹)
2016					2016				
જાન્યુ. 1	બાકી આગળ લાવ્યા			5940	જાન્યુ. 1	બૅન્ક ચાર્જિસ ખાતે			120
1	કમિશન ખાતે			180	2	કવિશા ખાતે			1500
	(શ્રેયા પાસેથી મળેલ ચેક)				5	પગાર ખાતે			3000
4	અમિત ખાતે			9000		(મનનને આપેલ ચેક)			
5	નિશા ખાતે			15,000	7	જયા ખાતે			3000
10	વિપુલ ખાતે			6000	7	વિરાટ ખાતે			1740
27	વલ્લભભાઈ ખાતે			12,150	10	પ્રીતિ ખાતે			1380
31	બાકી આગળ લઈ ગયા			14,670	14	યશ ખાતે			30,000
					17	ગુજરાત વીજ કંપની ખાતે			4200
					22	ઈવા ખાતે			18,000
				62,940					**62,940**
					2016				
					ફેબ્રુ. 1	બાકી આગળ લાવ્યા			14,670

જવાબ : **દિનેશનો તા. 31-1-2016ના રોજનો બૅન્ક સિલકમેળ**

અનુક્રમ નંબર	વિગત	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
	પાસબુક મુજબ બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ	37,410	
(1)	ભરેલ પરંતુ બૅન્કમાં જમા નહિ થયેલ ચેક		
	નિશા 15,000		
	વલ્લભભાઈ 12,150		27,150
(2)	લખેલ પરંતુ બૅન્કમાં રજૂ નહિ થયેલ ચેક		
	પગાર (મનન) 3000		
	પ્રીતિ 1380	4380	
(3)	બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ વ્યાજ, રોકડમેળમાં જમા નહિ કરેલ		120
(4)	મળેલ ડિવિડન્ડ, રોકડમેળમાં ઉધાર નહિ કરેલ	150	
	રોકડમેળ મુજબ જમા બાકી (બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ)		14,670
		41,940	**41,940**

સમજૂતી :

આપેલ તારીજમાં તા. 1-1-2016ના રોજ પાસબુક મુજબ શરૂઆતની બૅન્કસિલક ₹ 6000 છે, જ્યારે રોકડમેળ મુજબ શરૂઆતની બૅન્કસિલક ₹ 5940 છે. તા. 1-1-2016ના રોજ રોકડમેળમાં ઉધાર બાજુ મળેલ કમિશન ₹ 180 અને તે જ તારીખે જમા બાજુ બૅન્કચાર્જિસ ₹ 120 નોંધેલ છે. વાસ્તવમાં આ વ્યવહારો ડિસેમ્બર 2015ના વ્યવહારો છે, જે રોકડમેળમાં 1-1-2016ના રોજ નોંધેલ છે. આ વ્યવહારોને ધ્યાનમાં લેતાં શરૂઆતની બાકી ₹ 5940 + મળેલ કમિશન ₹ 180 – બૅન્કચાર્જિસ ₹ 120 = ₹ 6000ની બૅન્કસિલક મળે છે, જે પાસબુકની તા. 1-1-2016ની બૅન્કસિલક પ્રમાણે મળી રહે છે. આ વ્યવહારો ડિસેમ્બર 2015ના છે, જે બૅન્કે પાસબુકમાં નોંધેલ હશે; પરંતુ ડિસેમ્બર 2015ના રોજ રોકડમેળમાં નોંધાયેલ હશે નહિ, જેની નોંધ જાન્યુઆરી 2016ના રોકડમેળમાં કરતાં પાસબુક મુજબની બૅન્કસિલક સાથે મળી રહે છે. અન્ય વ્યવહારોની સરખામણી કરીને જે વ્યવહારો પાસબુકમાં અને રોકડમેળમાં બંનેમાં નોંધાયેલ નથી તેની અસર બૅન્ક સિલકમેળમાં આપેલ છે.

10. રોકડમેળની સુધારેલી બાકી પરથી બૅન્ક સિલકમેળ તૈયાર કરવો (Preparation of Bank Reconciliation Statement from Rectified Balance of Cash Book)

આ રીતમાં બૅન્ક સિલકમેળ તૈયાર કરતાં પહેલાં સુધારેલો રોકડમળ તૈયાર કરવામાં આવે છે. જે વ્યવહારો પાસબુકમાં નોંધેલ હોય; પરંતુ તે જ સમય દરમિયાન રોકડમેળમાં નોંધેલ ન હોય તે વ્યવહારો સુધારેલ રોકડમેળમાં નોંધવામાં આવે છે.

દા.ત., પાસબુકમાં ઉધારેલ વ્યવહારો રોકડમેળમાં જમા કરેલ ન હોય તો સુધારેલ રોકડમેળમાં જમા કરવામાં આવે છે અને જે વ્યવહારો પાસબુકમાં જમા કરેલ હોય; પરંતુ રોકડમેળમાં ઉધારેલ ન હોય તો સુધારેલ રોકડમેળમાં ઉધારવામાં આવે છે.

આ ઉપરાંત રોકડમેળ તૈયાર કરવામાં કોઈ ભૂલ થયેલ હોય તો તેની યોગ્ય અસર આપીને તે ભૂલ સુધારી લેવામાં આવે છે. ત્યાર બાદ રોકડમેળ મુજબ સુધારેલ બૅન્કસિલક કે ઓવરડ્રાફ્ટ શોધવામાં આવે છે. બૅન્ક સિલકમેળ તૈયાર કરતી વખતે બૅન્ક સિલકમેળની શરૂઆત રોકડમેળ મુજબની સુધારેલી બાકીથી કરવામાં આવે છે. બૅન્ક સિલકમેળમાં ફક્ત તે જ વ્યવહારો નોંધવામાં આવે છે, જે પાસબુકમાં નોંધેલ ન હોય કારણ કે રોકડમેળમાં નહિ નોંધેલ વ્યવહારો સુધારેલ રોકડમેળમાં નોંધેલ હોવાથી તેવા વ્યવહારોની અસર બૅન્ક સિલકમેળમાં આપવાની રહેતી નથી.

ઉદાહરણ 11 : સંસ્કૃતિનો રોકડમેળ તા. 31-3-2016ના રોજ ₹ 10,000 ઉધાર બાકી દર્શાવે છે. જે પાસબુક પ્રમાણેની બાકી કરતાં જુદી આવે છે. નીચેની માહિતી પરથી સુધારેલ રોકડમેળ તૈયાર કરો અને તા. 31-3-2016ના રોજનો બૅન્ક સિલકમેળ તૈયાર કરો.

2016

માર્ચ 1 ભરેલ પરંતુ બૅન્કે જમા નહિ કરેલ ચેક ₹ 7000

3 લખેલ પરંતુ રજૂ નહિ થયેલ ચેક ₹ 8000

5 મયૂરે બૅન્ક ખાતામાં બારોબાર જમા કરાવેલ ચેક ₹ 4000

7 બૅન્કે વસૂલ કરેલ ડિવિડન્ડ, રોકડમેળમાં નોંધાયેલ નથી ₹ 2000

9 બૅન્ક પાસબુકમાં બૅન્ક વ્યાજના ₹ 200 જમા કર્યા છે, જેની નોંધ રોકડમેળમાં નથી.

14 બૅન્કમાં વટાવેલી શ્યામની હૂંડી નકરાઈ તેના બૅન્કે નકરામણી ખર્ચ સાથે ₹ 5100 પાસબુકમાં ઉધાર્યા છે જેની માહિતી સંસ્કૃતિને નથી.

18 ₹ 4000નો ચેક મીરાને લખી આપ્યો હતો, તે બૅન્કે તા. 4-4-2016ના રોજ ચૂકવેલ છે.

21 ₹ 2000નો ચેક વિનયે આપેલ જે બૅન્કમાં ભરેલો પરંતુ રોકડમેળમાં નોંધવાનો રહી ગયેલ છે.

23 રોકડમેળની બાકી બીજા પાને લઈ જતાં વ્યય બાજુનો સરવાળો ₹ 1000 વધારે ગણવામાં આવ્યો હતો.

28 શ્લોકને ₹ 4000નો ચેક લખી આપ્યો હતો, જે બૅન્કે તા. 29-3-2016ના રોજ ચૂકવી આપ્યો હતો; પરંતુ રોકડમેળમાં તે ₹ 400થી નોંધાયો હતો.

જવાબ : **સુધારેલ રોકડમેળ (બૅન્ક ખાતું)**

ઉધાર **જમા**

તારીખ	વિગત (આય/આવક)	પહોંચ નંબર	ખા. પા.	રકમ (₹)	તારીખ	વિગત (જાવક/વ્યય)	વાઉચર નંબર	ખા. પા.	રકમ (₹)
2016					2016				
માર્ચ 31	બાકી આગળ લાવ્યા			10,000	માર્ચ 14	શ્યામ ખાતે			5100
5	મયૂર ખાતે			4000	" 28	શ્લોક ખાતે			3600
7	ડિવિડન્ડ ખાતે			2000					
9	બૅન્ક વ્યાજ ખાતે			200					
21	વિનય ખાતે			2000					
23	સરવાળાની ભૂલ ખાતે			1000	" 31	બાકી આગળ લઈ ગયા			10,500
				19,200					**19,200**

તા. 31-3-2016ના રોજનો સંસ્કૃતિનો બૅન્ક સિલકમેળ

અનુક્રમ નંબર	વિગત	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
2016	રોકડમેળ પ્રમાણે બૅન્કસિલક (સુધારેલ)	10,500	
માર્ચ 1	ભરેલ પરંતુ બૅન્કે જમા નહિ કરેલ ચેક		7000
3	લખેલ પરંતુ બૅન્કે નહિ ઉધારેલ ચેક	8000	
18	લખેલ પરંતુ તા. 31-3-2016 સુધી બૅન્કે નહિ ચૂકવેલ ચેક	4000	
31	પાસબુક પ્રમાણેની બૅન્કસિલક		15,500
	નોંધ : બૅન્ક સિલકમેળની શરૂઆત સુધારેલ રોકડમેળ મુજબની બાકીથી કરેલ છે.		
		22,500	**22,500**

ઉદાહરણ 12 : કંસારા સ્ટોર્સ સ્ટેટ બૅન્ક ઑફ ઈન્ડિયામાં બે બૅન્ક ખાતા ધરાવે છે. ખાતા નંબર 900 અને ખાતા નંબર 999. તા. 30-4-2016ના રોજ રોકડમેળ મુજબ ખાતા નં. 900માં ₹ 6000ની સિલક છે, જ્યારે ખાતા નં. 999માં ₹ 4000નો ઓવરડ્રાફ્ટ છે. નીચેની માહિતી પરથી કંસારા સ્ટોર્સનો સ્ટેટ બૅન્ક ઓફ ઈન્ડિયાનો ખાતા નંબર 900નો એપ્રિલ માસનો બૅન્ક સિલકમેળ તૈયાર કરો.

(1) ₹ 12,000ના ચેક ખાતા નંબર 900 અને ₹ 6000ના ચેક ખાતા નંબર 999માં ભર્યા હતા. બૅન્કે પાસબુકમાં ભૂલથી ખાતા નંબર 900ની રકમ ખાતા નંબર 999માં અને ખાતા નંબર 999ની રકમ ખાતા નંબર 900માં જમા કરી દીધી છે.

(2) ₹ 4000નો ચેક ખાતા નંબર 999માંથી લખી આપ્યો હતો, જે હજુ સુધી બૅન્કમાં ચુકવણી માટે રજૂ થયો નથી.

(3) કુલ ₹ 4000ના ચેક ખાતા નંબર 900માં ભર્યા હતા, જેમાંથી ₹ 1200નો એક ચેક બૅન્કે ભૂલથી ખાતા નંબર 999માં જમા આપી દીધો છે.

(4) ₹ 1400નો એક ચેક ખાતા નંબર 999માંથી લખી આપ્યો હતો, જેની ચુકવણી કરીને બૅન્ક દ્વારા રકમ ખાતા નંબર 900માં ઉધારવામાં આવી છે.

(5) એક ગ્રાહકે ₹ 3000 અને ₹ 4000 બારોબાર અનુક્રમે ખાતા નંબર 999 અને ખાતા નંબર 900માં ભરાવી દીધા છે, જેની નોંધ રોકડમેળમાં કરવામાં આવી નથી.

(6) બૅન્કે ₹ 200 બૅન્કચાર્જિસ તરીકે ખાતા નંબર 900માં ઉધાર્યા છે અને ₹ 160 બૅન્ક વ્યાજ તરીકે ખાતા નંબર 999માં જમા કર્યા છે, જે રોકડમેળમાં નોંધાયેલ નથી.

(7) ₹ 4000ના ચેક ખાતા નંબર 900માંથી લખી આપ્યા હતા, જેમાંથી ₹ 1600ના ચેક હજી સુધી ચુકવણી માટે રજૂ થયા નથી.

જવાબ : **કંસારા સ્ટોર્સનો તા. 30-4-2016ના રોજનો ખાતા નંબર 900નો બૅન્ક સિલકમેળ**

અનુક્રમ નંબર	વિગત	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
	રોકડમેળ મુજબની બૅન્કસિલક	6000	
1	(1) ખાતા નંબર 900નો ₹ 12,000નો ચેક બૅન્કે ભૂલથી ખાતા નંબર 999માં જમા આપેલ		12,000
	(2) ખાતા નંબર 999નો ₹ 6000નો ચેક બૅન્કે ભૂલથી ખાતા નંબર 900માં જમા આપેલ	6000	
3	₹ 1200નો ચેક બૅન્કે ખાતા નંબર 900માં જમા આપેલ નથી (ભૂલથી બૅન્કે ખાતા નંબર 999માં જમા આપેલ)		1200
4	બૅન્કે ભૂલથી ખાતા નંબર 900માં ઉધારેલ ચેક જે ખાતા નંબર 999માંથી લખેલ હતો.		1400
5	ગ્રાહકે બારોબાર બૅન્કમાં ભરાવેલ રકમ	4000	
6	બૅન્કચાર્જિસ, રોકડમેળમાં નોંધાયેલ નથી		200
7	લખેલ પરંતુ રજૂ નહિ થયેલ ચેક	1600	
	પાસબુક પ્રમાણેની બૅન્કસિલક		2800
		17,600	**17,600**

નોંધ : (1) વ્યવહાર નંબર 2ની નોંધ થશે નહિ, કારણ કે આ વ્યવહાર ખાતા નંબર 999ને લગતો છે.

(2) વ્યવહાર નંબર 6માં બૅન્ક વ્યાજ ₹ 160નો વ્યવહાર ખાતા નંબર 999ને લગતો છે, જે નોંધાશે નહિ.

સ્વાધ્યાય

1. દરેક પ્રશ્ન માટે યોગ્ય વિકલ્પ પસંદ કરો :

(1) બૅન્ક સિલકમેળ .... દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવે છે.

(અ) બૅન્ક (બ) વેપારી

(ક) બૅન્ક અને વેપારી બંને (ડ) ઑડિટર

(2) બૅન્ક સિલકમેળ .... છે, ... નથી.

(અ) ખાતું, પત્રક (બ) પેટાનોંધ, ખાસ આમનોંધ

(ક) પત્રક, ખાતું (ડ) રોકડમેળનો ભાગ, પાસબુકનો ભાગ

(3) પાસબુક એ .... છે.

(અ) બૅન્કના ચોપડે વેપારીના ખાતાનો ઉતારો

(બ) વેપારીના ચોપડે બૅન્ક સાથેના વ્યવહારોનો ઉતારો

(ક) બૅન્ક સિલકમેળનો ભાગ

(ડ) વેપારીએ તૈયાર કરેલ પેટાનોંધ

(4) બૅન્ક સિલકમેળનો મુખ્ય ઉદ્દેશ .... વચ્ચે તફાવતની મેળવણી કરવાનો છે.

(અ) રોકડમેળની શરૂઆતની બાકી અને આખર બાકી

(બ) પાસબુકની શરૂઆતની બાકી અને આખર બાકી

(ક) પાસબુક મુજબ રોકડમેળ મુજબ જે-તે સમયની આખર બાકી

(ડ) પાસબુક મુજબ અને રોકડમેળ મુજબ જે-તે સમયની શરૂઆતની બાકી

(5) બૅન્ક સિલકમેળ તૈયાર કરવાથી .... જાણી શકાય છે.

(અ) પાસબુકમાં થયેલ ભૂલો

(બ) રોકડમેળમાં થયેલ ભૂલો

(ક) પાસબુક અને રોકડમેળમાં નહિ નોંધાયેલ વ્યવહારો

(ડ) ઉપરની બધી જ બાબતો

(6) બૅન્ક સાથેના વ્યવહારોનું પત્રક ...., ...ને મોકલે છે.

(અ) વેપારી, ગ્રાહકો (બ) વેપારી, બૅન્ક

(ક) બૅન્ક, વેપારી (ડ) ગ્રાહકો, વેપારી

(7) રોકડમેળ મુજબ બૅન્કસિલક એટલે .... બાકી.

(અ) ઉધાર (બ) જમા

(ક) ઉધાર અથવા જમા (ડ) ઉધાર અને જમા

(8) રોકડમેળ મુજબ બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ એટલે .... બાકી.

(અ) ઉધાર (બ) જમા

(ક) ઉધાર અથવા જમા (ડ) ઉધાર અને જમા

(9) પાસબુક મુજબ જમા બાકી એટલે ....

(અ) બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ

(બ) બૅન્કસિલક

(ક) એવી બાકી જેના પર બૅન્ક વેપારી પાસેથી વ્યાજ વસૂલ કરે છે.

(ડ) (બ) અને (ક) બંને

(10) પાસબુક મુજબ ઉધાર બાકી એટલે ....

(અ) બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ

(બ) બૅન્કસિલક

(ક) એવી બાકી જેના પર બૅન્ક વેપારીને વ્યાજ આપે છે.

(ડ) (અ) અને (ક) બંને

2. નીચેના પ્રશ્નોના એક વાક્યમાં જવાબ લખો :

(1) બૅન્ક સિલકમેળ ક્યારે અને કોના દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવે છે ?

(2) બૅન્ક સિલકમેળ તૈયાર કરવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ જણાવો.

(3) બૅન્ક સિલકમેળમાં કયા વ્યવહારો નોંધવામાં આવે છે ?

(4) બૅન્ક સિલકમળમાં કયા વ્યવહારો નોંધવામાં આવતા નથી ?

(5) પાસબુકમાં ઉધાર ખાનાનો સરવાળો અને રોકડમેળમાં ઉધાર બાજુનો સરવાળો વધારે હોય તો શું ગણાય ?

(6) બૅન્ક સિલકમેળનું બીજું નામ શું છે ?

(7) પાસબુક મુજબ જમા બાકી જ્યારે રોકડમેળ મુજબ ઉધાર બાકી એટલે બૅન્કસિલકનું કારણ જણાવો.

3. નીચેના પ્રશ્નોના બે કે ત્રણ વાક્યમાં જવાબ આપો અથવા માગ્યા મુજબ ટૂંકમાં જવાબ આપો :

(1) બૅન્ક સિલકમેળ એટલે શું ?

(2) રોકડમેળ મુજબ બૅન્કસિલક અને પાસબુક મુજબ બૅન્કસિલક વચ્ચે તફાવતનાં કોઈ પણ ત્રણ કારણો જણાવો.

(3) બૅન્ક સિલકમેળમાં ઉધાર અને જમા ખાનામાં તફાવત નોંધવાનો નિયમ સમજાવો.

(4) તા. 31-3-2016ના રોજ રમેશનો રોકડમેળ ₹ 10,000 બૅન્કસિલક દર્શાવે છે. તા. 31-3-2016ના રોજ ગ્રાહકો પાસેથી મળેલ પરંતુ બૅન્કમાં ભરવાના બાકી ચેકો ₹ 5000ના હાથ પર છે જ્યારે ₹ 7000ના લખેલ ચેકો બૅન્કમાં તા. 31-3-2016 સુધી રજૂ થયા નથી. ₹ 8000નો ચેક બૅન્કમાં તા. 29-3-2016ના રોજ ભરેલ જે નકરાયેલ છે તેની નોંધ રોકડમેળમાં કરવાની બાકી છે. તા. 31-3-2016ના રોજ પાસબુક મુજબ બૅન્કસિલક શું હશે ?

(5) તા. 30-4-2016ના રોજ પાસબુક ઉધાર બાકી ₹ 6000 દર્શાવે છે. એપ્રિલ, 2016 દરમિયાન બૅન્કે આપેલ વ્યાજ ₹ 200 અને વસૂલ કરેલ બૅન્કચાર્જિસ ₹ 50 રોકડમેળમાં નોંધાયેલ નથી, જ્યારે ₹ 4000ના ચેકો લખેલ પરંતુ બૅન્કમાં રજૂ થયેલ નથી. તા. 29-4-2016ના રોજ તા. 2-5-2016ના રોજ પાકતી ₹ 7000ની લેણીહૂંડી બૅન્કમાં વસૂલાત માટે મોકલેલ હતી. તા. 30-4-2016ના રોજ રોકડમેળ કઈ બાકી કેટલી રકમથી દર્શાવતો હશે ?

(6) તા. 1-1-2016ના રોજ રોકડમેળ ₹ 3000ની બૅન્કસિલક દર્શાવે છે, જ્યારે તા. 31-1-2016ના રોજ રોકડમેળ ₹ 1000નો બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ દર્શાવે છે. તા. 1-1-2016ના રોજ પાસબુક ₹ 4000ની બૅન્કસિલક દર્શાવે છે. જાન્યુઆરી, 2016 માટે તૈયાર કરવામાં આવતા બૅન્ક સિલકમેળની શરૂઆત કઈ બાકીથી કરશો ? શા માટે ?

4. તા. 31-12-2015ના રોજ શ્રી સુધીરનો રોકડમેળ ₹ 5000ની બૅન્કસિલક દર્શાવે છે. નીચેની માહિતી પરથી તેમનો બૅન્ક સિલકમેળ તૈયાર કરો :

(1) તા. 29-12-2015ના રોજ ₹ 8000ના ચેક બૅન્કમાં ભરેલ પરંતુ તા. 31-12-2015 સુધી આ ચેક બૅન્કે પાસબુકમાં જમા કરેલ નથી.

(2) ₹ 6000નો ચેક તા. 30-12-2015ના રોજ બૅન્કમાં વસૂલાત માટે મોકલેલ જે તા. 31-12-2015 સુધી બૅન્કે વસૂલ કરેલ નથી.

(3) ₹ 3000નું વીજળીબિલ ચૂકવવા માટે તા. 28-12-2015ના રોજ ચેક આપેલ જે તા. 31-12-2015 સુધી બૅન્કે પાસબુકમાં ઉધારેલ નથી.

(4) ₹ 2000નો ચેક તા. 27-12-2015ના રોજ લખીને લેણદારને આપેલ પરંતુ તા. 31-12-2015 સુધી આ ચેક બૅન્કમાં રજૂ થયેલ નથી.

(5) બૅન્કે પાસબુકમાં વ્યાજના ₹ 80 જમા કરલે છે, જે રોકડમેળમાં ઉધારેલ નથી.

(6) બૅન્કે ₹ 100 બૅન્કચાર્જિસના પાસબુકમાં ઉધારેલ છે, જે રોકડમળમાં જમા કરેલ નથી.

5. નરેશનો રોકડમેળ તા. 31-3-2016ના રોજ બૅન્ક ખાતાની જમા બાકી ₹ 12,000 દર્શાવે છે, જે પાસબુક સાથે મળતી નથી. પાસબુક અને રોકડમેળની સરખામણી કરતાં નીચે મુજબની માહિતી મળી તેના પરથી નરેશનો બૅન્ક સિલકમેળ તૈયાર કરો :

(1) ₹ 10,000નો ચેક તા. 28-3-2016ના રોજ બૅન્કમાં ભરવામાં આવ્યો હતો; પરંતુ આ ચેક બૅન્કે હજુ સુધી પાસબુકમાં નોંધેલ નથી.

(2) તા. 30-3-2016ના રોજ બૅન્કે જમા કરેલ વ્યાજના ₹ 160 રોકડમેળમાં નોંધાયા નથી.

(3) એક ગ્રાહકે ₹ 10,000 બારોબાર બૅન્ક ખાતામાં ભરેલ છે, જેની માહિતી તા. 31-3-2016 સુધી મળી ન હતી.

(4) બૅન્કમાં ભરેલ; પરંતુ રોકડમેળમાં નહિ નોંધેલ ચેક ₹ 8000.

(5) લખેલ અને બૅન્કે ચૂકવેલ; પરંતુ રોકડમેળમાં નહિ નોંધેલ ચેક ₹ 6000.

(6) બૅન્કમાં વટાવેલી ₹ 3000ની લેણીહૂંડી નકરાઈ અને બૅન્કે નકરામણી ખર્ચ ₹ 40 સહિતની રકમ પાસબુકમાં નોંધેલ છે, જેની જાણ નરેશને નથી.

(7) રોકડમેળની આય બાજુનો સરવાળો ભૂલથી ₹ 2000 ઓછો કરવામાં આવ્યો હતો.

(8) લખેલ પરંતુ ચુકવણી માટે રજૂ નહિ થયેલ ચેક ₹ 1000

(9) ભરેલ પરંતુ બૅન્કમાં જમા નહિ થયેલ ચેક ₹ 1500.

(10) બૅન્કે ₹ 80 બૅન્ક કમિશનના ઉધાર્યા છે, જેની રોકડમેળમાં નોંધ નથી.

6. ગૌરાંગની પાસબુક પ્રમાણે તા. 31-3-2016ના રોજ જમા બાકી ₹ 10,000 હતી, જે રોકડમેળ પ્રમાણેની બૅન્કસિલક સાથે મળતી ન હતી. પાસબુક અને રોકડમેળ સરખાવતાં નીચે મુજબની માહિતી પ્રાપ્ત થઈ તેના પરથી ગૌરાંગનો બૅન્ક સિલકમેળ તૈયાર કરો :

(1) ₹ 7000નો ચેક લખેલો અને રોકડમેળમાં નોંધેલો પરંતુ લેણદારોને આપવાનો રહી ગયો હતો.

(2) ₹ 12,000નો ચેક તા. 29-3-2016ના રોજ બૅન્કમાં ભરવામાં આવ્યો હતો, જે બૅન્કે તા. 1-4-2016ના રોજ જમા આપ્યો છે.

(3) ₹ 6000 બૅન્કે વીમા-પ્રીમિયમના ચૂકવ્યા છે, જેની જાણ ગૌરાંગને તા. 1-4-2016ના રોજ થઈ.

(4) એક ગ્રાહકે ₹ 5000 બૅન્કમાં બારોબાર ભરાવી દીધા છે, જેના અંગે રોકડમેળમાં નોંધ કરવામાં આવી નથી.

(5) બૅન્કે વ્યાજના ₹ 200 પાસબુકમાં જમા કરેલા છે, જેની નોંધ રોકડમેળમાં કરેલ નથી.

(6) ₹ 6700નો ચેક બૅન્કમાં ભર્યો હતો, તે નકરાયો હતો, તેની માહિતી તા. 1-4-2016ના રોજ મળી.

(7) ₹ 18,000ના ચેકો લખેલા પરંતુ તેમાંથી ફક્ત ₹ 6000ના ચેકો તા. 31-3-2016 સુધી ચુકવણી માટે રજૂ થયા છે.

(8) ₹ 32,000ના ચેકો બૅન્કમાં ભરેલા જેમાંથી ₹ 7000ના ચેકો બૅન્કમાં તા. 31-3-2016 સુધી જમા થયા છે.

(9) ₹ 1800નો એક ચેક બૅન્કમાં ભરેલો, તેની નોંધ રોકડમેળમાં કરવાની રહી ગઈ છે.

(10) બૅન્કે પાસબુકમાં બૅન્કચાર્જિસના ₹ 20 ઉધાર્યા છે, જેની નોંધ રોકડમેળમાં થઈ નથી.

7. આદિત્યનો રોકડમેળ તા. 31-10-2015ના રોજ ₹ 9000 બૅન્કસિલક દર્શાવતો હતો, જે પાસબુક પ્રમાણેની બૅન્કની બાકી સાથે મળતી ન હતી. નીચેની માહિતી પરથી આદિત્યનો બૅન્ક સિલકમેળ તૈયાર કરો :

(1) ₹ 51,000ના ચેક બૅન્કમાં ભરેલા, જેમાંથી ₹ 41,000ના ચેક તા. 31-10-2015 સુધી બૅન્કમાં જમા થયેલ છે.

(2) ₹ 2300નો એક ચેક લખેલો અને રોકડમેળમાં નોંધેલ; પરંતુ લેણદારને આપવાનો રહી ગયેલ છે.

(3) બૅન્કે ઇલેક્ટ્રોનિક ક્લીયરિંગ સર્વિસથી વીમા-પ્રીમિયમના ₹ 1700 ચૂકવ્યા છે, જેની નોંધ રોકડમેળમાં કરવામાં આવી નથી.

(4) એક ગ્રાહકે આદિત્યના બૅન્ક ખાતામાં ₹ 3200 બારોબાર જમા કરાવી દીધેલ, જેની જાણકારી આદિત્યને તા. 2-11-2015ના રોજ મળી.

(5) બૅન્કે નોંધેલ બૅન્કચાર્જિસ ₹ 70 રોકડમેળમાં ભૂલથી બે વાર નોંધાઈ ગયા છે.

(6) ₹ 6750નો ચેક તા. 27-10-2015ના રોજ બૅન્કમાં ભરેલ તે નકરાયો, જેની માહિતી આદિત્યને તા. 1-11-2015ના રોજ મળી.

(7) ₹ 4780ના ચેક લખેલા, જેમાંથી ₹ 1770ના ચેક તા. 2-11-2015ના રોજ બૅન્કમાં રજૂ થયા હતા.

(8) ₹ 1320નો ચેક બૅન્કમાં ભરેલ પરંતુ તેની નોંધ રોકડમેળમાં કરવામાં આવી નથી. આ ચેક તા. 31-10-2015 સુધી બૅન્ક દ્વારા વસૂલ થયેલ નથી.

(9) બૅન્કે પાસબુકમાં ₹ 130 બૅન્ક વ્યાજના જમા કર્યા છે અને બૅન્કચાર્જિસના ₹ 60 ઉધાર્યા છે, જેની નોંધ રોકડમેળમાં થયેલ નથી.

(10) રોકડમેળની આયબાજુનો સરવાળો ભૂલથી ₹ 900 વધારે લેવાઈ ગયો છે.

(11) ₹ 1200ની લેણીહૂંડી બૅન્કમાં વટાવેલ જે તા. 28-10-2015ના રોજ નકરાયેલ અને બૅન્કે નકરામણી ખર્ચ ₹ 20 સહિત પાસબુકમાં ઉધારેલ; પરંતુ હૂંડી નકરાયાની નોંધ તા. 31-10-2015 સુધી રોકડમેળમાં થયેલ નથી.

(12) એક માસ બાદ પાકતી ₹ 700ની દેવીહૂંડી બૅન્ક મારફત ₹ 30ના રીબેટથી તા. 30-10-2015ના રોજ ચૂકવેલ જેની નોંધ રોકડમેળમાં થયેલ નથી.

8. નીચેની માહિતી પરથી પ્રિયલનો ડિસેમ્બર 2015નો બૅન્ક સિલકમેળ તૈયાર કરો :

(1) રોકડમેળ મુજબ બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ (તા. 31-12-2015) ₹ 710.
પાસબુક મુજબ બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ (તા. 1-12-2015) ₹ 261

(2) બૅન્કમાં ભરેલ ચેક અને તેમને પાસબુકમાં જમા કર્યાની માહિતી નીચે મુજબ છે :

રકમ (₹)	**બૅન્કમાં ચેક ભર્યા તારીખ**	**પાસબુકમાં જમા કર્યા તારીખ**
2300	15-12-2015	18-12-2015
7200	17-12-2015	17-12-2015
4600	27-12-2015	1-1-2016
1500	30-12-2015	2-1-2016

(3) લખેલ અને બૅન્કમાં રજૂ થયેલ ચેકની માહિતી નીચે મુજબ છે :

રકમ (₹)	**ચેક લખ્યા તારીખ**	**બૅન્કમાં રજૂ થયા તારીખ**
8200	26-12-2015	28-12-2015
9300	28-12-2015	1-1-2016
7100	29-12-2015	31-12-2015
1300	31-12-2015	2-1-2016

(4) બૅન્કે પાસબુકમાં જમા કરેલ વ્યાજ ₹ 400 રોકડમેળમાં ભૂલથી વ્યય બાજુ નોંધેલ છે.

(5) પ્રિયલ વતી બૅન્કે ડિવિડન્ડના ₹ 360 વસૂલ કર્યા છે, જેની નોંધ રોકડમેળમાં કરવાની બાકી છે.

(6) ઓવરડ્રાફ્ટના વ્યાજના ₹ 120 બૅન્કે પાસબુકમાં નોંધેલ પરંતુ આ વ્યવહારની નોંધ રોકડમેળમાં થયેલ નથી.

(7) ચેક દ્વારા કરેલ વેચાણના ₹ 2300 બૅન્કે પ્રિયલના અંગત ખાતામાં નોંધેલ છે.

(8) પ્રિયલની વિનંતીથી બૅન્કે ઉધારેલ બૅન્કચાર્જિસ ₹ 380 જતા કરેલ છે, જેની નોંધ રોકડમેળમાં થયેલ નથી.

(9) લખેલ ચેકમાં સહી કરવાનું ભૂલાઈ ગયેલ હોવાથી બૅન્કે ₹ 2000નો ચેક પરત આપેલ છે.

(10) બૅન્કોમાં વસૂલાત માટે મોકલેલ હૂંડીના ₹ 3000 બૅન્કે ₹ 100 ચાર્જિસ લઈ વસૂલ કરેલ છે, જેની નોંધ રોકડમેળમાં કરવાની બાકી છે.

9. નીચેની માહિતી પરથી ધરમસિંહનો તા. 29-2-2016ના રોજનો બૅન્ક સિલકમેળ તૈયાર કરો :

(1) બૅન્કમાં ભરેલ પરંતુ વસૂલ નહિ થયેલ ચેક ₹ 5200.

(2) લખેલ પરંતુ બૅન્કમાં રજૂ નહિ થયેલ ચેક ₹ 37,000.

(3) મળેલ ચેક રોકડમેળમાં નોંધેલ છે; પરંતુ બૅન્કમાં ભરવા માટે મોકલેલ નથી ₹ 9900.

(4) બૅન્કમાં ભરેલ ચેક નકરાયેલ, જેની નોંધ રોકડમેળમાં થયેલ નથી ₹ 1650.

(5) બૅન્કે વસૂલ કરેલ રોકાણો પરનું વ્યાજ ₹ 1900.

(6) ધરમસિંહની સૂચના મુજબ બૅન્કે ચૂકવેલ ડીમેટ ચાર્જિસ ₹ 1320 રોકડમેળમાં નોંધાયેલ નથી.

(7) રોકડ ખરીદીની નોંધ રોકડમેળની જાવક બાજુ બૅન્ક ખાનામાં નોંધેલ ₹ 8300.

(8) લખેલ પરંતુ લેણદારોને આપવાનો રહી ગયેલ ચેક ₹ 4160.

(9) ધરમસિંહે તેના અંગત બૅન્ક ખાતામાંથી લખેલ ચેક બૅન્કે ધંધાના બૅન્ક ખાતામાં ઉધારેલ ₹ 3340.

(10) રોકડમેળની વ્યય બાજુ બૅન્ક ખાનાનો વધારે લેવાયેલ સરવાળો ₹ 1180.

(11) ₹ 6400નો લખેલ ચેક ટેક્નિકલ કારણોસર નકરાયેલ, ચેક નકરાયાની નોંધ રોકડમેળમાં થયેલ નથી.

(12) બૅન્કે જમા કરેલ વ્યાજ ₹ 1240 અને ઉધારેલ કમિશન ₹ 1160, રોકડમેળમાં નોંધેલ નથી.

તા. 29-2-2016ના રોજ ધરમસિંહની પાસબુક ₹ 4000 ઓવરડ્રાફ્ટ દર્શાવતી હતી.

10. નીચે આપેલી માહિતી પરથી મેકવાનનો મે, 2016નો બૅન્ક સિલકમેળ તૈયાર કરો :

રોકડમેળ (બૅન્ક ખાતું)

ઉધાર **જમા**

તારીખ	વિગત (આય/આવક)	પહોંચ નંબર	ખા. પા.	રકમ (₹)	તારીખ	વિગત (જાવક/વ્યય)	વાઉચર નંબર	ખા. પા.	રકમ (₹)
2016					2016				
મે 1	બાકી આગળ લાવ્યા			6000	મે 3	ભાડા ખાતે			3000
9	તપન ખાતે			18,000		(રમાને ચેક આપ્યો)			
16	વિશ્વા ખાતે			4500	6	ઘનશ્યામ ખાતે			1500
27	શાન ખાતે			300	13	પ્રકાશ ખાતે			2400
					21	કમિશન ખાતે			300
						(ચિંતનને ચેક આપ્યો)			
					25	રજની ખાતે			6000
					30	હરેશ ખાતે			3000
					31	બાકી આગળ લઈ ગયા			12,600
				28,800					**28,800**
2016									
જૂન 1	બાકી આગળ લાવ્યા			12,600					

બૅન્ક પાસબુક

તારીખ	વિગત	ઉધાર (₹)	જમા (₹)	બાકી (₹)
2016				
મે 1	બાકી આગળ લાવ્યા	–	6000	6000
4	રમા ખાતે	3000	–	3000
10	તપન ખાતે	–	18,000	21,000
15	પ્રકાશ ખાતે	2400	–	18,600
21	બૅન્કચાર્જિસ	30	–	18,570
22	કુંજલ ખાતે	–	9000	27,570
30	હરેશ ખાતે	3000	–	24,570
30	જય ખાતે	15,000	–	9570
31	બાકી આગળ લઈ ગયા	9570	–	–
		33,000	**33,000**	–
જૂન 1	બાકી આગળ લઈ ગયા	–	9570	9570

11. નીચેની માહિતી પરથી સંજયનો બૅન્ક સિલકમેળ તૈયાર કરો :

બૅન્ક પાસબુક

તારીખ	વિગત	ઉધાર (₹)	જમા (₹)	બાકી (₹)
2016				
માર્ચ 1	બાકી આગળ લાવ્યા	–	3000	3000
2	પુનમ ખાતે	750	–	2250
5	અમીના ખાતે	–	4500	6750
8	ધર્મેશ ખાતે	1500	–	5250
9	અશ્વિન ખાતે	870	–	4380
12	દેસાઈ ખાતે	–	3000	7380
14	ભરત ખાતે	15,000	–	(7620)
17	બકુલ ખાતે	2100	–	(9720)
23	દલાલ ખાતે	9000	–	(18,720)
26	બૅન્ક વ્યાજ ખાતે	60	–	(18,780)
28	ડિવિડન્ડ ખાતે	–	75	(18,705)
31	બાકી આગળ લઈ ગયા	–	18,705	(18,705)
		29,280	**29,280**	–

રોકડમેળ (બૅન્ક ખાનું)

ઉધાર જમા

તારીખ	વિગત (આય/આવક)	પહોંચ નંબર	ખા. પા.	રકમ (₹)	તારીખ	વિગત (જાવક/વ્યય)	વાઉચર નંબર	ખા. પા.	રકમ (₹)
2016					2016				
માર્ચ 1	બાકી આગળ લાવ્યા			2970	માર્ચ 1	બૅન્ક ચાર્જિસ ખાતે			60
1	કમિશન ખાતે			90	2	પુનમ ખાતે			750
	(અલ્પા પાસેથી મળેલ ચેક)				6	પગાર ખાતે			1500
4	અમીના ખાતે			4500		(અતુલને આપેલ ચેક)			
6	અરવિંદ ખાતે			7500	8	ધર્મેશ ખાતે			1500
12	દેસાઈ ખાતે			3000	8	અશ્વિન ખાતે			870
28	આશિષ ખાતે			6075	12	પ્રદીપ ખાતે			690
31	બાકી આગળ લઈ ગયા			7335	13	ભરત ખાતે			15,000
					16	બકુલ ખાતે			2100
					23	દલાલ ખાતે			9000
				31,470					**31,470**
					2016				
					એપ્રિલ 1	બાકી આગળ લાવ્યા			7335

12. બલરામનો રોકડમેળ તા. 30-4-2016ના રોજ ₹ 40,000 ઉધાર બાકી દર્શાવે છે. જે પાસબુક પ્રમાણેની બાકી કરતાં જુદી આવે છે. નીચેની માહિતી પરથી સુધારેલ રોકડમેળ તૈયાર કરો અને તા. 30-4-2016ના રોજનો બૅન્ક સિલકમેળ તૈયાર કરો :

2016

એપ્રિલ 1 ભરેલ પરંતુ બૅન્કે જમા નહિ કરેલ ચેક ₹ 28,000

4 લખેલ પરંતુ રજૂ નહિ થયેલ ચેક ₹ 32,000

6 બન્ટીએ બૅન્ક ખાતામાં બારોબાર જમા કરાવેલ ચેક ₹ 12,000

6 કંપનીએ નેશનલ ઈલેક્ટ્રોનિક ફંડ ટ્રાન્સફરથી બલરામના બૅન્ક ખાતામાં ડિવિડિન્ડના જમા કરાવેલ, જે રોકડમેળમાં નોંધેલ નથી, ₹ 8000

10 બૅન્કે પાસબુકમાં બૅન્ક વ્યાજના ₹ 800 જમા કર્યા છે, જેની નોંધ રોકડમેળમાં નથી.

13 બૅન્કમાં વટાવેલી પ્રભાશંકરની હૂંડી નકરાઈ તેના બૅન્કે નકરામણી ખર્ચ સાથે ₹ 15,300 પાસબુકમાં ઉધાર્યા છે, જેની માહિતી બલરામને નથી.

20 તા. 18-4-2016ના રોજ ₹ 12,000નો ચેક સીમાને લખી આપ્યો હતો, તે ચેક બૅન્કે તા. 2-5-2016ના રોજ ચુકવેલ છે.

22 ₹ 6000નો ચેક ભાર્ગવે આપેલ જે બૅન્કમાં ભરેલો પરંતુ રોકડમેળમાં નોંધવાનો રહી ગયેલ છે.

25 રોકડમેળની બાકી બીજા પાને લઈ જતાં વ્યય બાજુનો સરવાળો ₹ 4000 વધારે ગણવામાં આવ્યો હતો.

29 બી.એસ.એન.એલ.ને ટેલિફોન બિલનાં ₹ 12,000નો ચેક લખી આપ્યો હતો, જે બૅન્કે તા. 30-4-2016ના રોજ ચૂકવી આપ્યો હતો; પરંતુ રોકડમેળમાં તે ₹ 1200થી નોંધાયો હતો.

13. અંબિકા ઇલેક્ટ્રિકલ્સ, બૅન્ક ઑફ બરોડામાં બે બૅન્ક ખાતા ધરાવે છે. ખાતા નંબર 100 અને ખાતા નંબર 101. તા. 31-3-2016ના રોજ રોકડમેળ મુજબ ખાતા નંબર 100માં ₹ 9000ની સિલક છે. જ્યારે ખાતા નંબર 101માં ₹ 6000નો ઓવરડ્રાફ્ટ છે. નીચેની માહિતી પરથી અંબિકા ઇલેક્ટ્રિકલ્સનો ખાતા નંબર 100નો માર્ચ માસનો બૅન્ક સિલકમેળ તૈયાર કરો :

(1) ₹ 10,000ના ચેક ખાતા નંબર 100 અને ₹ 8000ના ચેક ખાતા નંબર 101માં ભર્યા હતા. બૅન્કે પાસબુકમાં ભૂલથી ખાતા નંબર 100ની રકમ ખાતા નંબર 101માં અને ખાતા નંબર 101ની રકમ ખાતા નંબર 100માં જમા કરી દીધી છે.

(2) ₹ 3000નો ચેક ખાતા નંબર 101માંથી લખી આપ્યો હતો, જે હજુ સુધી બૅન્કમાં ચુકવણી માટે રજૂ થયો નથી.

(3) કુલ ₹ 9000ના ચેક ખાતા નંબર 100માં ભર્યા હતા, જેમાંથી ₹ 2500નો એક ચેક બૅન્કે ભૂલથી ખાતા નંબર 101માં જમા આપી દીધો છે.

(4) ₹ 2600નો એક ચેક ખાતા નંબર 101માંથી લખી આપ્યો હતો, જેની ચુકવણી કરીને તે રકમ ખાતા નંબર 100માં ઉધારવામાં આવી છે.

(5) એક ગ્રાહકે ₹ 2000 અને ₹ 800 બારોબાર અનુક્રમે ખાતા નંબર 101 અને ખાતા નબંર 100માં ભરાવી દીધા છે, જેની નોંધ રોકડમેળમાં કરવામાં આવી નથી.

(6) બૅન્કે ₹ 300 બૅન્કચાર્જિસ તરીકે ખાતા નંબર 100માં ઉધાર્યા છે અને ₹ 170 બૅન્ક વ્યાજ તરીકે ખાતા નંબર 101માં જમા કર્યા છે, જે રોકડમેળમાં નોંધાયેલ નથી.

(7) ₹ 7000ના ચેક ખાતા નંબર 100માંથી લખી આપ્યા હતા, જેમાંથી ₹ 1200ના ચેક હજી સુધી ચુકવણી માટે રજૂ થયા નથી.

14. પરેશનાં રોકડમેળ તા. 31-3-2015ના રોજ ₹ 10,000 બૅન્કસિલક દર્શાવે છે. આ સિલક પાસબુક પ્રમાણેની બૅન્કસિલક સાથે મળતી નથી. નીચેની માહિતી પરથી માર્ચ, 2015નો બૅન્ક સિલકમેળ તૈયાર કરો :

(1) ₹ 30,000ના ચેક માર્ચ માસ દરમિયાન બૅન્કમાં ભરેલ જેમાંથી ₹ 16,000ના ચેક 2-એપ્રિલના રોજ બૅન્કમાં જમા થયેલ.

(2) ₹ 16,000ના ચેક માર્ચ માસ દરમિયાન લખેલ જેમાથી ₹ 10,000ના ચેક 31મી માર્ચ સુધી બૅન્કમાં રજૂ થયેલ.

(3) માર્ચ માસ દરમિયાન અંગત આવકવેરાના ₹ 5000 ધંધાના બૅન્ક ખાતામાંથી ચૂકવેલ જેની નોંધ રોકડમેળમાં કરેલ નથી.

(4) 31મી માર્ચના રોજ બૅન્કે વ્યાજના ₹ 120 જમા કરેલ અને બૅન્કચાર્જિસના ₹ 50 ઉધારેલ જેની નોંધ રોકડમેળમાં થયેલ નથી.

(5) 30 માર્ચના રોજ ₹ 1650નો ચેક મળેલ જે બૅન્કમાં ભરેલ નથી.

(6) એક દેવાદારે બારોબાર બૅન્કમાં ₹ 680 જમા કરાવેલ જે રોકડમેળમાં નોંધેલ નથી.

(7) રોકડ વેચાણ ₹ 2000ની નોંધ રોકડમેળમાં બૅન્ક ખાનામાં કરેલ છે.

(8) ફેબ્રુઆરી, 2015 દરમિયાન ₹ 3600ની વટાવેલ હૂંડી માર્ચ માસ દરમિયાન પાક્યા તારીખે નકરાતાં બૅન્કે નકરામણી ખર્ચ ₹ 100 સહિત પાસબુકમાં નોંધેલ છે, જેની નોંધ રોકડમેળમાં થયેલ નથી.

(9) ₹ 600 શૅર પર મળેલ ડિવિડન્ડ પાસબુકમાં નોંધાયેલ છે જે રોકડમેળમાં નોંધેલ નથી.

(10) બૅન્કે પરેશની સૂચના મુજબ વીમા-પ્રીમિયમ ₹ 4500 ચૂકવેલ છે, જે રોકડમેળમાં નોંધવાના બાકી છે.

15. નીચેની માહિતી પરથી માર્ગીનો બૅન્ક સિલકમેળ તૈયાર કરો :

બૅન્ક પાસબુક

તારીખ	વિગત	ઉધાર (₹)	જમા (₹)	બાકી (₹)
2015				
ડિસે. 1	બાકી આગળ લાવ્યા	–	4000	4000
6	અમદાવાદ ઈલેક્ટ્રિસિટી કંપની ખાતે	3200	–	800
10	મયંક ખાતે	–	2000	2800
15	દિવ્યાંગ ખાતે	1600	–	1200
19	ડિવિડન્ડ ખાતે	–	300	1500
22	અમીના ખાતે	900	–	600
27	બૅન્ક કમિશન ખાતે	20	–	580
30	આહના ખાતે	500	–	80
31	બાકી આગળ લઈ ગયા	80	–	80
		6300	**6300**	–

રોકડમેળ (બૅન્ક ખાનું)

ઉધાર જમા

તારીખ	વિગત (આય/આવક)	પહોંચ નંબર	ખા. પા.	રકમ (₹)	તારીખ	વિગત (જાવક/વ્યય)	વાઉચર નંબર	ખા. પા.	રકમ (₹)
2015					2015				
ડિસે. 1	બાકી આગળ લાવ્યા			4000	ડિસે. 4	અમદાવાદ ઈલેક્ટ્રિસિટી કંપની ખાતે			3200
10	મયંક ખાતે			2000					
12	ગૌરાંગ ખાતે			1900	8	પ્રેમલ ખાતે			700
15	ભૂપેન્દ્ર ખાતે			2400	11	સેલ્સ ઈન્ડિયા ખાતે			2000
22	ચાંદની ખાતે			3200	16	કમલ ખાતે			400
28	કમિશન ખાતે (મીરા પાસેથી મળેલ ચેક)			600	20	અમીના ખાતે			900
					26	વ્યાજ ખાતે (બૅન્ક ઑફ ઈન્ડિયાને આપેલ ચેક)			5000
					31	બાકી આગળ લઈ ગયા			1900
				14,100					**14,100**

◆